

Stvaralaštvo za djecu Zlatka Špoljara

Draščić, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:078735>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-07**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

DRAŠČIĆ BARBARA

STVARALAŠTVO ZA DJECU ZLATKA ŠPOLJARA

Diplomski rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

DRAŠČIĆ BARBARA

STVARALAŠTVO ZA DJECU ZLATKA ŠPOLJARA

Diplomski rad

JMBAG: 0303027903, redoviti student

Studijski smjer: Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

Predmet: Medijska kultura

Znanstveno područje: humanističko

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: teorija i povijest književnosti

Mentor: Doc. Dr. sc. Kristina Riman

Pula, srpanj 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Barbara Draščić, kandidat za magistra primarnog obrazovanja ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 06. srpnja 2016. godine

IZJAVA **o korištenju autorskog djela**

Ja, Barbara Draščić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom "Stvaralaštvo za djecu Zlatka Špoljara"

koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 06. srpnja 2016. godine

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. PRILIKE U OBRAZOVANJU PRIJE I U VRIJEME DJELOVANJA ZLATKA ŠPOLJARA.....	8
3. ZLATKO ŠPOLJAR KAO SVESTRANI OBRAZOVNI DJELATNIK	14
3.1. BIOGRAFIJA ZLATKA ŠPOLJARA.....	14
3.2. STVARALAŠTVO ZLATKA ŠPOLJARA	17
3.3. VAŽNOST ZLATKA ŠPOLJARA ZA HRVATSKU KNJIŽEVNOST	21
4. IGROKAZI ZLATKA ŠPOLJARA	27
4.1. IGROKAZ	27
4.2. ODABRANI IGROKAZI ZLATKA ŠPOLJARA.....	31
4.2.1. IGROKAZ „SNJEGULJICA“	32
4.2.2. IGROKAZ „ŠEGRT HLAPIĆ“	39
4.2.3. IGROKAZ „CIRKUS BIJELI SLON“	46
4.3. ZNAČAJKE ODABRANIH ŠPOLJAROVIH IGROKAZA.....	50
4.4. IGROKAZ U RAZREDNOJ NASTAVI	51
4.5. SCENSKA UMJETNOST U RAZREDNOJ NASTAVI	54
5. ZAKLJUČAK.....	58
6. LITERATURA	60
7. SAŽETAK	64
8. SUMMARY	65

1. UVOD

Većina školovanih ljudi i oni koji su prošli sustav školstva pretpostavljaju da je ono postojalo oduvijek. Vrlo malo ljudi razmišlja o počecima organiziranog školstva, o tome kako je to izgledalo nekada, tko su bili prvi učitelji koji su učili prve učenike, na koji su način to radili i s kojim su temeljima krenuli. Rijetko se zapitamo kako su izgledali prvi udžbenici, koje su sadržaje i iz kojih priručnika učenici učili.

U počecima stvaranja obrazovnog sustava, zamjetnu ulogu su imali brojni pojedinci koji su svojim radom i zalaganjem stvarali osnovne preduvjete za stvaranje škole kakvu imamo danas. Bili su to pisci, učitelji i skladatelji koji su svojim inovacijama, improvizacijama i entuzijazmom stvarali prve nastavne sadržaje, prve edukativne pjesme i udžbenike.

Jedan od takvih entuzijasta s kraja devetnaestoga i početka dvadesetoga stoljeća bio je i Zlatko Špoljar. Ovaj je pisac, učitelj, skladatelj i metodičar ostavio značajan trag u razdoblju u kojem je stvarao, ali danas se o njegovom životu i radu vrlo malo zna.

Zlatko Špoljar je stvorio izniman broj dijela, prve priručnike za učitelje, udžbenike i čitanke za učenike. Prije svega bio je metodičar koji je u vrijeme dok se školstvo razvijalo neopisivo pridonio metodi same nastave, olakšao učenje i usvajanje znanja. Također, stvarao je brojna književna i glazbena djela za djecu kojima je nastojao ispuniti praznine što su postojale u literaturi.

Špoljar je, osim po glazbenom stvaralaštvu, svojim suvremenicima bio poznat kao pisac igrokaza od kojih su se neki izvodili i na poznatim kazališnim pozornicama. Stoga će se u ovom radu posebna pozornost posvetiti njegovom književnom stvaralaštvu namijenjenom za izvođenje na pozornici. Analizom odabranih igrokaza prikazat će se temeljne značajke Špoljarovog stvaralaštva u okviru ovog književnog žanra.

Svojim djelovanjem Zlatko Špoljar je učinio mnogo za školsku mladež svojega doba, a danas se o njemu vrlo malo zna. To se, naročito, odnosi na njegovo

djelovanje u području književnosti i upravo iz tog razloga ovaj sam rad posvetila njemu i njegovom stvaralaštvu kako bih na taj način približila ulogu koju je on u povijesti hrvatskog školstva imao, i na neki način približila ga javnosti.

2. PRILIKE U OBRAZOVANJU PRIJE I U VRIJEME DJELOVANJA ZLATKA ŠPOLJARA

Prije kraja osamnaestog stoljeća nije postojalo sustavno školsko obrazovanje. Do tada nisu bili doneseni školski zakoni kojima bi se uredilo to područje, nisu postojali pisani udžbenici i školovani učitelji, već se nastava uglavnom svodila na pjevanje jer su nastavu provodili svećenici. Pošto su svećenici provodili pjevanje u Crkvi, njima je ono bilo najlakši način poučavanja pa su to primjenjivali i kod djece. Crkva, crkveni redovi, bogati plemići i građani u to su vrijeme imali monopol nad obrazovanjem jer su u vrijeme kada školstvo nije bilo razvijeno, oni zbog svog statusa, imovinskih prilika i crkvenog obrazovanja, bili najobrazovaniji dio pučanstva.

Krajem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća, razvitkom hrvatskog jezika i razvojem tiskarstva, i školstvo se polako počelo razvijati. Uvedena je opća obaveza pohađanja osnovne škole. S obzirom na činjenicu da je osnovno školstvo postalo obavezno, počeli su se pisati prvi nastavni planovi i programi za provedbu nastave, ali školski udžbenici još uvijek nisu postojali. Radni uvjeti su bili iznimno teški iz perspektive današnjeg školstva, pa su se provedba i održavanje nastave temeljili na sistemu snalaženja i improvizacije. Kao primjer za improvizaciju u odvijanju nastave, možemo navesti primjer učitelja koji je zbog nepostojanja čitanki djecu učio slova i čitanje na dasci na kojoj bi postavio slova koja bi se slagala te bi se tako stvarale riječi. Nazvao ju je „Slagarica“. Osim Slagarice, učitelji su se koristili posebnim brošurama koje su predstavljale kratke čitanke iz kojih su djeca mogla učiti. (Demarin, 1972.)

Osim što nisu imali udžbenike, škole su bile izrazito loše opremljene namještajem, klupama, pločom i ostalim neophodnim stvarima za održavanje redovne nastave. Također, nedostatkom neophodnih stvari bili su pogođeni i učenici. Oni su nastavu pohađali bez udžbenika i bilježnica pišući, ukoliko su i to imali, a imali su rijetki, na malim pločicama, sa kredom, bez mogućnosti čuvanja sadržaja za kasnije.

Nažalost, mnogo djece nije ni pohađalo školu u to vrijeme, iako je ona bila obavezna. Oni su se obrazovali kod kuće uz privatnog učitelja ili se nisu obrazovali uopće ukoliko roditelji za to nisu imali mogućnosti, zbog teškog imovinskog stanja. Opće je poznato da je najveći broj školovane djece bio iz imućnijih obitelji. Ona su pohađala posebne privatne škole ili su imali svoje privatne učitelje.

Budući da jedinstveni nastavni plan i program nije postojao, učitelji su podučavali one sadržaje koje su smatrali važnima i za koje su procijenili da bi učenici trebali usvojiti. Bilo je, naravno, upitno koliko su ti učitelji bili stručni i sposobni za organiziranje predavanja. Svaka je škola imala svoj nastavni plan i program koji se svodio na prikaz osnovnih nastavnih sadržaja¹. Ukoliko bi se predavanja iz različitih sredina uspoređivala, uvidjelo bi se da se mnogo razlikuju te da je organizacija uglavnom drukčija. (Demarin, 1972.)

Upravo zbog tog nedostatka i velike potrebe snalaženja u podučavanju, učitelj August Rajčić² je predložio da svaka dva tjedna, u posebnom listu za škole, izlazi popis sadržaja koji učenici moraju savladati u tom razdoblju. Tada bi učitelji bili upućeni što moraju obrađivati sa učenicima. Bila je to revolucionarna ideja i prijedlog koji su učitelji oduševljeno prihvatili i koji je omogućio donekle ujednačenije školstvo na širem području. Umjesto čitanki, za učenje, počeo se koristiti list za učitelje nazivom „Učiteljski list“. (Demarin, 1972.)

Osim „Učiteljskog lista“, učenici su se umjesto udžbenika koristili zbirkama popjevaka³ za djecu budući da udžbenici nisu postojali. Stvaranju tih zbirki uvelike su pomogli hrvatski skladatelji Ivan Zajc⁴, po kojem se danas naziva Hrvatsko narodno kazalište u Rijeci, sa svojom zbirkom popijevaka za mladež oba spola „Milozvuk“,

¹ Osnovnim nastavnim sadržajima smatrali su se učenje čitanja, pisanja, osnove matematike i pjevanje.

² Hrvatski učitelj i pisac s početka 20. stoljeća, tvorac raznih školskih udžbenika i čitanki za djecu. Uglavnom je djelovao u Istri.

³ Drugi naziv za popijevku je solo pjesma. To je kratka vokalna skladba namijenjena solističkom pjevanju uz pratnju klavira, manjeg instrumentalnog sastava i orkestra. Po izrazu popijevka može biti lirski, epski pjesma ili mala dramska scena. Može biti jednostavna kao pučka pjesmica ili složena. Začetci popijevke, tj. pjevanja uz instrumentalnu pratnju, potječu iz grčke antike. (<http://proleksis.lzmk.hr/>; <http://www.enciklopedija.hr/>)

⁴ Dirigent i pedagog, najznačajniji hrvatski glazbenik. Skladao je popijevke, crkvenu glazbu, opere i operete te povijesno – nacionalnu trilogiju opera „Mislav“, „Ban Leget“ i „Nikola Šubić Zrinski“. U svojim djelima koristio je citate prigradskog i pučkog folkloru oponašajući folklorne običaje ljudi tog vremena. Sakupljao je narodne pjesme.

Fortunat Pintarić⁵, sa zbirkom duhovnih popjevaka u „Knjizi bogoljubnosti karstjanske“, i Ante V. Truhelka⁶ sa „100 pjesama za porabu školsku, crkvenu i domaću“ te mnogi drugi. (Njirić, 1992.)

Slika 2. „Ivan Zajc“

Slika 3. „Fortunat Pintarić“

Izvor: <http://www.ogs-ivanazajca.hr/> (24.05.2016.) Izvor: <http://library.foi.hr/> (24.05.2016.)

Nakon što su autori izdavali pjesmarice koje su se sastojale samo od raznih pjesama, muzikolog Franjo Kuhač prvi je ponudio metodičke upute kako i zašto podučavati učenike pjevanju i glazbi. One se nalaze u uvodu njegove pjesmarice „Pjevanka. Sto dječjih popjevaka za jedno grlo s napjevi, tekstom i metodičkim uvodom“. Uz neke je pjesmice ponudio i dječje igre koje se uz njih mogu provoditi. (Košta, 2009.)

Mnogi su učitelji, osim što su podučavali u školi, bili školovani orguljaši pa su po tom pitanju učenici imali valjanu obuku iz glazbenog područja. U školama se na nastavi glazbe učilo pjevanje crkvenih popjevaka. Ubrzo nakon toga počelo se učiti i svjetovno i crkveno pjevanje. Pjevanje se povezivalo i s ostalim nastavnim sadržajima, ne samo sa glazbenim, što je vrlo važno jer nam je već tada ukazivalo na važnost korelacije koja je danas jako bitna u školstvu.

⁵ Rođen je u Čakovcu. Bio je franjevac te pristaša ilirizma. Podučavao je pjevanje i sviranje na orguljama. Pisao je glasovirske minijature, stavke za orgulje i razne napjeve. Skladbe je pisao na hrvatskom jeziku.

⁶ O njegovom se stvaralačkom životu ne zna mnogo. Pisao je za djecu, posebno pjesmarice, skladao, svirao orgulje te podučavao pjevanje.

Provedba i organizacija nastave počela se uređivati i na zakonskom nivou. Tome je doprinio jedan od važnijih zakona toga vremena koji je donesen 1845. godine pod nazivom „Sustav početnih učiona“. U njemu je napisano da se osnovna škola dijeli na četiri razreda pri čemu su prva dva razreda niža škola, a druga dva viša škola. U višu školu, to jest treći razred, mogli su se upisati samo najbolji učenici. Nakon te četiri godine može se upisati neka srednja škola. Radi usporedbe, današnje osmogodišnje opće obrazovanje uvedeno je tek 1959. godine. (Munjiza, 2009.)

Prvi hrvatski školski zakon donesen je tek 1874. godine, a nazivao se još i „Mažuranićev zakon“. „Neke od najvažnijih odredaba ovog zakona su: pučke škole dijele se na opće – koje traju četiri godine – i građanske u trajanju od najmanje tri godine. Pohađanje škole je obavezno za sve u trajanju od najmanje pet godina. Nastavni jezik u školama je hrvatski.“ (Košta, 2009.) Tad su se počele graditi nove školske zgrade te su općenito materijalni uvjeti bili mnogo bolji, a interes za napredak školstva izraženiji.

Drugi školski zakon donesen je 1888. godine. Ono što se promijenilo u odnosu na prethodni zakon jest činjenica da se pučka škola dijeli na nižu i višu. Nakon svake godine učenici moraju položiti javni ispit. Produžili su radni vijek u trajanju od četrdeset godina. Tim su se zakonom, nažalost, materijalni uvjeti pogoršali. (Košta, 2009.)

Učitelji su smatrali da bi nastavni program trebalo prilagoditi s naglaskom na odgoj u državnom duhu usmjeren prema projugoslavenskoj orijentaciji te da bi takav „poseban“ program trebalo sastaviti. Prvi privremeni nastavni plan i program sastavljen je tek u svibnju 1920. godine, a jedinstveni nastavni plan i program 1926. godine. Tada se po prvi put u školstvo uvelo obavezno učiteljevo vođenje dnevnika rada. U njega su trebali upisivati detaljan nastavni sadržaj za šest nastavnih dana unaprijed. Isto tako, trebali su napisati koje će metode i sredstva za rad koristiti te koji su ciljevi i zadaci rada. (Munjiza, 2009.)

Razvijanje školstva i uz to uvođenje zakona i pravilnika, pisanje udžbenika, čitanki i raznih priručnika bio je spor i dugotrajan proces, ali i vrlo važan i neophodan. Posebice jer se tada školstvo počelo odvajati od crkve i crkvenih redova od kuda je i

ono počelo te se provodilo izvan nje što je bila novina. Do tada, učenici su se školovali u župnim školama, a njihova predavanja su se uglavnom sastojala od učenja čitanja i pisanja, pjevanja (uglavnom crkvenih pjesama), molitve i pomaganja tijekom crkvenih obreda. Nakon toga, učitelji nisu bili samo svećenici, već je to postajao i „običan“ narod. Kako bi postali učiteljem, trebali su imati svjedodžbu iz ispita iz metodike koji su položili s barem dobrim uspjehom. (Demarin, 1972.)

U dvadesetom stoljeću došlo je do novog školskog sustava koji je učinio mnoge promijene u školstvu. Izmijenili su se nastavni programi, udžbenici i ostala nastavna literatura. Predložen je da traje šest godina.

Godine 1944., sastavljen je novi nastavni plan i program koji je nazvan „Maksimalni nastavni plan i program“. Novina je što se u njemu prvi put spominju temeljne vrijednosti⁷.

Tek je 1958. godine donesen važan školski zakon u kojem se naglašava da škola postaje obavezna i u trajanju od osam godina. Uvedena je i dodatna i dopunska nastava, a i razne školske i izvanškolske aktivnosti. Time su se i školske ustanove počele znatnije opremiti u skladu s potrebama (Munjiza, 2009.)

Krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, kada se tek razvijalo školstvo, stvarao je i Zlatko Špoljar. On je bio značajan za školstvo svojega doba radi svoje glazbene i pedagoške djelatnosti, a ponajviše zbog svoje svestranosti. Možemo slobodno reći da je on između ostaloga, obogatio fond hrvatske dječje književnosti, naročito u onom aspektu koji su brojni učitelji tada smatrali deficitarnim, a to je igrokaz.

Unatoč tome što će se u ovome radu u prvom redu promatrati književni rad Zlatka Špoljara, treba naglasiti da metodičari Špoljara smatraju utemeljiteljem metodike za sve predmete razredne nastave zbog njegovog velikog doprinosa razvoju školstva. Špoljar je pisao metodičke priručnike za učitelje jer takvi priručnici tada nisu postojali. Također, treba naglasiti da je Špoljar bio i vodeći glazbeni

⁷ Kao temeljne vrijednosti ističu se demokratičnost, svjetovnost, jedinstvenost i pismenost na materinskom jeziku.

pedagog na području osnovnog školstva početkom dvadesetog stoljeća. Upoznati smo s time da se njegova „Pjesmarica za sve razrede narodnih osnovnih škola“ koristila dugi niz godina u školama kao materijal za podučavanje. (Njirić, 1992.)

3. ZLATKO ŠPOLJAR KAO SVESTRANI OBRAZOVNI DJELATNIK

3.1. BIOGRAFIJA ZLATKA ŠPOLJARA

Zlatko Špoljar rođen je 11. travnja 1892. godine u selu Miholjec koje se nalazi kraj Križevaca. Tamo je završio osnovnu školu, a svoje gimnazijsko obrazovanje završio je u Zagrebu. Nakon srednje škole nekoliko je godina radio kao ljekarnički vježbenik u Novom Vinodolskom i Našicama. Radio je kao namjesni učitelj te učitelj pripravnik u nekoliko osnovnih škola u Jabučetima kraj Bjelovara, Kladarama kraj Đurđevca te u Vrbovačkoj Poljani kraj Križevaca. Godine 1913. upisuje Kraljevsku mušku učiteljsku školu u Zagrebu u kojoj je pohađao treći i četvrti tečaj.⁸ Nakon završene učiteljske škole odlučio se zaposliti u nižim pučkim školama u Ludbregu i Slokovcu kao učitelj. Tijekom rada u školama uspješno je položio ispit za učiteljsku službu te se zapošljava u osnovnoj školi u Svetom Gjurgju. (Manojlović, 2002.)

Slika 1. „Zlatko Špoljar“

Izvor: <http://lartis.net/> (21.05.2016.)

⁸ U to se vrijeme razred nazivao tečajem.

Špoljar se 1921. godine oženio učiteljicom Ružicom, rođenom Trbuhović, s kojom je osnovao obitelj. Imali su dvoje djece, dvije kćerke, Branku i Rajku.

Godine 1924. svoje obrazovanje nastavlja u Zagrebu gdje upisuje Višu pedagošku školu na kojoj je i diplomirao tri godine kasnije. U međuvremenu se zapošljava u Zagrebu kao učitelj na vježbaonici Muške učiteljske škole. Nakon diplome upisuje studij kompozicije na Kraljevskoj muzičkoj akademiji u Zagrebu, ali na njoj je završio samo pet semestara i nikada nije diplomirao. „Nije, dakle, postigao diplomu Muzičke akademije i to vjerojatno zbog toga što mu nije bilo stalo do formalne kvalifikacije već samo do stvarnog znanja.“ (Njirić 1992., 257)

Špoljar je radio u mnogim zagrebačkim osnovnim i građanskim školama među kojima se ističu: Državna muška učiteljska škola, Državna narodna osnovna škola, Državna muška građanska škola, Državna mješovita građanska škola te I. muška građanska škola „Kralj Aleksandar.“ (Manojlović, 2002)

Godine 1945. zapošljava se na Učiteljskoj školi u Kastvu, a 1947. godine premješten je na Učiteljsku školu u Rijeci. Godinu dana kasnije nakratko se zapošljava na Učiteljskoj školi u Zadru, ali te iste godine odlaziti raditi u Pulu u Učiteljsku školu. Nastavio je raditi u Puli sve do svoje mirovine 1952. godine. Predavao je metodiku nastave i pedagogiju.

Špoljar se drugi puta oženio 1948. godine sa nastavnicom Nedom, rođenom Ribarić. Imali su dvije kćerke, Jasnu i Vesnu.

Godine 1956. seli se u Lovran, a zatim 1960. godine u Opatiju gdje je živio do svoje smrti. Umro je 29. travnja 1981. godine. (Manojlović, 2012.; Njirić, 1992.)

Ivo Zalar u svom članku (1992.) je za Špoljara i njegovo stvaralaštvo upotrijebio izraz „veličina malenih“⁹ i naglašava da je „nepravедno prešućivan“ zbog

⁹ Knjiga profesora Antuna Barca u kojoj opisuje pisce koji su učinili mnogo za književnost, a ne spominju se često. Barac je u svojoj knjizi predstavio rad brojnih hrvatskih pisaca čije se stvaralaštvo u europskom kontekstu ne čini osobito značajno ili relevantno, međutim u okvirima hrvatske, naročito regionalne književnosti, njihov je stvaralački doprinos velik. U tom smislu, Barac naglašava njihov značaj, a sintagma „veličina malenih“ često se koristi u prikazu i analizi djelatnosti onih autora koji iz

njegove svestranosti i velikog fonda književnih i ostalih djela. Činjenica jest da su mnogi svestrani pojedinci svojim radom mnogo učinili, naročito u području obrazovanja, međutim, često im je upravo njihova svestranost otežavala ostvarivanje iznimnih rezultata u samo jednom području djelovanja. Špoljar je primjer upravo takvog pojedinca, osobe koja je radila mnogo toga za dobrobit djece i učitelja, ali se njihov rad, iz današnje perspektive, često ne prepoznaje i ne vrednuje na primjeren način.

Špoljarovu svestranost su prepoznali njegovi suvremenici o čemu svjedoče i brojne nagrade i priznanja koja je dobio, naročito za glazbeno stvaralaštvo. Neke od njih su: nagrada „Petar Preradović“, nagrada Hrvatskog pjevačkog društva Podravina za suitu „Golub i grlica“, nagrada Hrvatskog pjevačkog društva Maksimir za skladbu „Na prošćenju“ te povjerenička diploma Hrvatskog narodnog muzeja. Još jedan dokaz Špoljarove svestranosti je njegova suradnja s brojnim školama, kazališnim i izdavačkim kućama, muzejima i tamburaškim ansamblima. Također, bio je aktivni član brojnih učiteljskih, strukovnih i pedagoških udruga. (Nacionalni arhivski informacijski sustav, 2006.)

U povodu stote obljetnice Špoljarovog rođenja, postavljena je izložba u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu pod nazivom „Zlatko Špoljar (1892. – 1981.), hrvatski pedagog, književnik i glazbenik.“ Te iste godine, u mjestu gdje je rođen, održan je simpozij o njegovom životu i radu, na kojem su, između ostaloga, sudionici izrazili žalost što je Špoljar, unatoč svojem radu, naročito na području školstva, u današnje vrijeme gotovo nepoznat. „Riječ je o čovjeku kojega svrstavamo u osnivače suvremene metodike početne izobrazbe u nas. Svojim neposrednim učiteljskim djelovanjem, pisanjem za djecu i učitelje, izdavaštvom za škole i glazbenim stvaralaštvom za školu i narod, Zlatko Špoljar počinje graditi praksu naše autohtone narodne pedagogije.“ (Puževski 1992., 245)

Špoljarova ostavština sačuvana je u Državom arhivu u Rijeci zahvaljujući njegovim kćerkama, Jasni Levak i Vesni Špoljar, koje su predale svu njegovu

današnje perspektive možda nisu ključni za cjelokupni razvoj hrvatske književnosti, ali su u vrijeme svojega djelovanja svojim stvaralaštvom bitno utjecali na svoje suvremenike i okolinu u kojoj su stvarali. (Barac, 1947.)

rukopisnu ostavštinu 5. ožujka 2012. godine. Njegova je ostavština arhivirana u pet kutija. Najstariji spisi su iz 1862. godine, a najmlađi je iz 2004. godine. Osim njegovih objavljenih i neobjavljenih dijela, sačuvani su brojni njegovi osobni dokumenti, dokumenti njegove obitelji, fotografije, skice i rukopisi. Naknadno se ostavština pokušala srediti i svrstati u skupine. Tako je ona podijeljena u osobne spise, glazbeno i književno stvaralaštvo, fotografije, rukopisne i tiskane muzikalije, tiskana izdanja i korespondenciju. (Arhivistika online, 2014.)

U povodu svečanog preuzimanja Špoljarove rukopisne ostavštine i sto dvadesete obljetnice njegova rođenja, održan je i stručni skup, 25. listopada 2012. godine u Državnom arhivu u Rijeci i dan kasnije u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu.¹⁰ (Državni arhiv u Rijeci, 2012.)

3.2. STVARALAŠTVO ZLATKA ŠPOLJARA

Zlatko Špoljar bio je hrvatski glazbenik i pedagog, skladatelj, metodičar, teoretičar, melograf¹¹, kritičar, nastavnik i orguljaš. Isto tako, bio je sastavljač notnih zbirki, autor udžbenika i metodičke literature, autor stručnih i popularnih knjiga o glazbi. Napisao je velik broj čitanki, udžbenika, priručnika i savjetnika za učitelje, a i mnoge druge knjige. Svojim velikim opusom i stalnim stvaranjem stvorio je mnogo razne i raznolike literature koja tada nije postojala, pa je svojim priložima ublažio nestašicu koja je vladala na tom području. (Njirić, 1992.)

Jedan je od važnijih zastupnika ideje radne škole¹² i zalagao se za njezino ostvarivanje. Svoje je ideje pisao i objavljavao u časopisu „Savremena škola“. Poticao je učeničko samostalno kreativno učenje i vjerojatno je zbog toga pisao igrokaze za

¹⁰ Povodom skupa postavljena je i arhivska izložba koja je trajala od otvaranja skupa do 9. studenog 2012. godine. Izložbu je postavila Zorica Manojlović koja je i pisala o Špoljarovoj ostavštini. Na skupu bilo je nekoliko izlagatelja koja su govorili o Špoljaru, njegovom životu i njegovoj važnosti za književnost.

¹¹ Sakupljač i zapisivač narodnog melosa; etnomuzikolog.

¹² „Reformni pedagoški pokret u odgoju i obrazovanju potkraj XIX. i na početku XX. st. koji se zauzimao za aktivan i samostalan rad učenika. Nastao u Njemačkoj, kao reakcija na tzv. staru školu učenja, zapamćivanja bez razumijevanja i općega formalizma u nastavi. U „novoj školi“, kojoj pripada i radna škola, težilo se ostvarenju aktivnoga učenja na temelju prirodnih i individualnih mogućnosti djeteta. Uvodilo se u nastavu što je moguće više ručnoga rada učenika.“ (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.)

djecu jer oni najviše utjecaju na njihovu maštu i kreativnost. Pripremanjem scene za igrokaze potiče se njihov ručni i samostalni rad što je jedna od ideja radne škole. (Njirić, 1992.)

Špoljar je napisao mnoga djela i radove, iz različitih nastavnih područja, koja su bila namijenjena djeci predškolske i osnovnoškolske dobi, ali i odraslima. Osim što je autor brojnih djela za djecu i mlade, također je poznat i kao sakupljač narodnoga blaga, u prvome redu glazbenih napjeva. Tako je sakupljao narodne popijevke Podravine koje je objavio u svojoj prvoj zbirki obradbi narodnih popijevka 1921. godine. Ova zbirka je jedna od njegovih prvih objavljenih djela.

Osim što se bavio sakupljanjem narodnih pjesama, svoje je glazbeno stvaralaštvo usmjerio prema vokalnoj glazbi i već spomenutoj glazbi za djecu. U svojim djelima koristio je sadržaje folklor a i to bosanskog, srijemskog, makedonskog i hrvatskog.

Špoljar je sastavljao pjesmarice za djecu. Njegova najpoznatija pjesmarica je „Pjesmarica za sve razrede narodnih osnovnih škola“, a poznata je jer se dugi niz godina koristila u školama. (Njirić, 1992.)

Slika 5. „Pjesmarica“

Izvor: <http://svevid.locloudhosting.net/> (24.05.2016.)

Špoljar je autor brojnih tiskanih glazbenih izdanja kao što su „Izabrane narodne pjesme udešene troglasno za učenike viših pučkih škola i nižih gimnazija“, „Pjesmarica za I – IV razreda narodnih škola“, „Pjesme mladosti“, „Kroz naša polja i lugove : Rukovjet narodnih pjesama za dvoglasni dječji zbor uz pratnju tamburaškog orkestra“, „ Tekla voda iz kamena : VII. rukovjet narodnih pjesma - Pjesme iz Dalmacije“ te „Svatovske : Pet obradba narodnih motiva iz Podravine“. U Špoljarovoj ostavštini sačuvane su brojne njegove vokalne i vokalno – instrumentalne skladbe („Čuvarima Jadrana“, „Pionirski znak“, „Za slobodu“, „Zlatna lađa“, „Večernja pjesma“), instrumentalne skladbe („Elegija iz fis - mol kvarteta za dvije violine, violu i violončelo“, „Menuet“, „Preko oceana“, „Ples modrih zvončica“, „Suita za mlade na način starih“). (Manojlović, 2002.)

U Špoljarovo doba nisu bile česte popijevke koje su obrađene za klavirsku pratnju, no Špoljar je 1938. godine objavio i jednu takvu zbirku pod nazivom „Popijevke za djecu“. Mnoge se njegove skladbe izvode i objavljuju i danas.

Svoje spoznaje iz područja glazbe, ali i ostalih obrazovnih područja, Špoljar je nastojao oblikovati na metodički primjeren način za uporabu na različitim obrazovnim razinama. Svoju posvećenost metodici iskazuje tako što je pisao metodičke priručnike za metodiku početne nastave. Mnogi su se učitelji koristili njegovim priručnicima jer su bilo vrlo korisni i primjenjivi u nastavi. Iako su u samom početku bili zabranjeni za korištenje, obzirom da nisu bili izdani od strane službenih izdavačkih tijela već iz pera pisca, učitelji su se ipak njima koristili potajno. (Puževski, 1992.)

Svoja nastojanja na području obrazovanja Špoljar je iskazao i tako što je, 1927. godine pokrenuo časopis „Savremena škola“ u kojem su prevladavale teme za praktičnu pedagogiju. To je bio časopis za odrasle, tematski prilagođen učiteljima. U njemu je Špoljar objavljivao i vlastite članke. Bio je njegov urednik i izdavač sve do 1941. godine kada je časopis prestao izlaziti.

Svoju svestranost Špoljar je iskazao i time što je, još prije časopisa „Savremena škola“ pokrenuo časopis za djecu. Godine 1923. pokrenuo je časopis

„Čarobno vrelo“, koji je kasnije preimenovan u „Vrelo“. Ovim je potezom Špoljar konkurirao časopisima Smilje i Anđeo čuvar, dvama dobro uhodanim časopisima, Smatra se da je svojim časopisom osvježio i obogatio hrvatsku pedagošku praksu, ali i hrvatsku dječju književnost.

Osim što je bio pokretač i glavni urednik časopisa Špoljar je, u časopisu „Vrelo“, objavljivao svoje radove. Osim njega, priloge su u časopisu redovito objavljivali Bogumil Toni, Josip A. Kraljić, Josip Cvrtila, Tomislav Rukavina, Josip Rukavina, Ivo Kozarčanin, pa čak i Mato Lovrak. (Pašagić, 2003.)

Na samom početku, časopis je izlazio četiri puta godišnje, a kasnije se broj časopisa koji je izlazio godišnje postupno povećava. Pridobio je velik broj zainteresirane populacije, a dobio je i preporuku Ministarstva prosvjete. Zanimljivost predstavlja činjenica da je časopis od samog početka imao vlastitog ilustratora, učitelja Jurja Potočnika, a kasnije ga zamjenjuje Andrija Maurović. Vlastiti ilustrator nije bila uobičajena pojava za časopise onoga vremena.

U „Vrelo“, Špoljar je objavljivao priče o životu u prirodi, pučke narodne pjesme, malešnice¹³, priče u stihu, priče iz svakodnevnog dječjeg školskog života i drugo. Časopis je često bio tematski strukturiran, a priložima se nastojalo potaknuti igru i samostalnu aktivnost čitatelja.

Časopis „Vrelo“ izlazio je do 1937. godine. Godine 1932. časopis se udružio s časopisom „Smilje“ i dobio zajednički naziv „Smilje – Vrelo“. U takvom je obliku izlazio samo dva godišta. (Pašagić, 2003.)

¹³ Malešnice su pučke dječje pjesme vezane uz dječju igru. Poznate su i pod nazivom "Nursery rhymes". Postoje u svakom narodu. Nastale su prije mnogo godina i stalno se obnavljaju. To je prva „književnost“ s kojom se dijete susreće u svom životu. Roditelji ih prilagođavaju djetetovim potrebama i sukladno njegovom ponašanju. (Crnković, 1998.)

Slika 4. „Časopis Vrelo“
Izvor: <http://katalog.kgz.hr/> (24.06.2016.)

Uz navedene interese, Špoljar se posvetio i stvaranju književnih tekstova za djecu. Značajno mjesto u njegovom stvaralačkom radu zauzimaju i radovi iz područja književnosti namijenjene djeci i mladima. Špoljar je pisao pjesme, pripovijetke i romane za djecu. Posebna pozornost u ovom radu posvećena je njegovim igrokazima za djecu koje je i uglazbljivao.

3.3. VAŽNOST ZLATKA ŠPOLJARA ZA HRVATSKU KNJIŽEVNOST

Hrvatska dječja književnost definira se kao književnost koja je namijenjena djeci. „To je poseban dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici odgovaraju dječjoj dobi (grubo uzevši od 3. do 14. godine), a koja su svjesno namijenjena djeci, ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob, potrebna za estetski i društveni razvoj djece, te ih gotovo isključivo ili najviše čitaju djeca.“ (Crnković, 1990.)

Crnković i Težak (2002) povijest hrvatske dječje književnosti dijele u četiri razvojna razdoblja. Prvo razvojno razdoblje je Filipovićevo doba. Trajalo je od samog početka do 1913. godine, odnosno ako gledamo po književnim djelima započelo je „Malim tobolcem“ i trajalo do „Hlapića“. Slijedeće razvojno razdoblje je doba Ivane Brlić – Mažuranić. Započelo je 1913. godine, a završilo 1933. godine odnosno od „Hlapića“ pa sve do „Družbe Pere Kvržice“. Treće razvojno razdoblje naziva se Lovrakovo doba koje je trajalo od 1933. godine do 1956. godine, od „Družbe Pere Kvržice“ do „Prepelice“. Četvrto razvojno razdoblje naziva se Vitezovo doba. Započelo je 1956. godine i traje i dan danas. Po književnim djelima započelo je „Prepelicom“. (Crnković, Težak, 2002.)

Hranjec (2006) je hrvatsku dječju književnost podijelio na dva glavna razdoblja. Prvo razdoblje je nazvao „Procvat hrvatske dječje književnosti“ koje dijeli u podskupine „Doba Jagode Truhelke i Ivane Brlić – Mažuranić“ te „Lovrakovo doba“ Drugo razdoblje njegove podjele je „Zrelo doba“, a podijelio ga je na „Začetnike“ (Vitez i Kušan, Matošec i Balog), na „Nastavljače“ (Kanižaj, Paljetak, Hitrec, Škrinjarić, Iveljić, Stahuljak) te potom na „Prethodnike i suputnike“.

Crnković i Težak (2002.) glavne vrste dječje književnosti dijele u dvije skupine. Prvu skupinu nazivaju „Prava dječja književnost“ i sastoji se od slikovnice, dječje poezije, priče i dječjeg romana (ili romana o djetinjstvu). Drugu skupinu nazivaju „Granične vrste“, a u nju ubrajaju basne, romani o životinjama, pustolovni romani, povijesni romani, znanstvena fantastika, putopisi i biografska djela. Zanimljivo je za primijetiti da u ovoj podjeli nigdje nije spomenut igrokaz koji igra veliku ulogu u dječjem štivu. No, njega je u svojoj podjeli uvrstio Stjepan Hranjec, stavivši ga uz bok slikovnici, dječjoj pjesmi i dječjoj prozi napominjući da je dječji igrokaz zapostavljen književni rod.

Dječja književnost kakvu danas poznajemo u samim počecima, ne samo da je bilo mnogo drugačija, nego uopće nije postojala. Ona se počela razvijati i takvom nazivati i dijeliti tek u 19. stoljeću. Do tada knjige namijenjene isključivo djeci nisu postojale. Taj nedostatak knjiga, djecu nije spriječio da oni nauče čitati i pisati te da pročitaju brojne knjige. „Tako gotovo sve starije povijesti hrvatske dječje književnosti ističu da su djeca, kako to piše u najstarijoj od njih, u prvoj polovici 19. stoljeća,

odnosno, prije no što se specijalizirane hrvatske dječje knjige počele tiskati u značajnijem broju, "u nas čitala ono, što su čitali i stariji ljudi, pa je lektira odraslih u priprosta narodu bila ujedno i lektira omladine." (Hameršak, 2009.)

U drugoj polovici 19. stoljeća počelo je pisanje i tiskanje dječjih knjiga. Tad se obilježava formalni početak hrvatske dječje književnosti. Time je zaslužan Ivan Filipović i njegova već spomenuta knjižica „Mali tobolac raznog cvjetja za dobru i pomniju mladež“. Izdao je i prvi tiskani časopis za djecu „Bosiljak“. Kasnije se pokreće dječji časopis „Smilje“ (Crnković, Težak, 2002.).

No, unatoč tome, u praksi se nije puno toga promijenilo. Prvo zbog toga što su mnoge obitelji bile siromašne i nisu si mogle priuštiti ni osnovne stvari, a pogotovo redovito kupovati časopise, pošto nisu bili besplatni. Mnoge su imućnije obitelji i dalje radije koristile i kupovale inozemne knjige i darovali ih djeci nego hrvatske. Smatrali su da hrvatske knjige koje su namijenjene za djecu i dalje nisu prikladne za dječji uzrast.

Tek se nakon 1880. godine može uočiti promjena u čitalačkim navikama djece i mladih. Tada su se počele tiskati slikovnice i ilustrirane knjige koje su bile primjerenije djeci i samim time zanimljivije te su sve više konkurirale inozemnim knjigama. No, djeca iz siromašnijih obitelji i dalje čitaju samo „ne dječje“ knjige zbog nedostatka sredstava za njihovu kupnju. Djeca koja su u školi bila pohvaljena, za nagradu bi dobila pokoju knjigu koju bi mogla odnijeti kući pa su ih kod kuće čitali roditeljima te su se na taj način i roditelji „školovali“ (Hameršak, 2009.).

U školama, knjige za podučavanje nisu postojale. Učitelji su se u samim počecima snalazili i sami osmišljavali literaturu i samo podučavanje, a nešto kasnije su se koristili pjesmaricama. Mnogo godina kasnije, u Špoljarovo doba, počele su se pisati i tiskati početnice, priručnici za učitelje i razni udžbenici. Time je i sam Špoljar mnogo pridonio.

I nakon što je izdavaštvo prepoznalo interes javnosti za dječju knjigu i počelo u većoj mjeri izdavati upravo izdanja namijenjena djeci i mladima, mnogi učenici nisu imali mogućnosti kupiti ih pa su na nastavu dolazili praznih ruku. Zbog toga, počele

su se osnovati školske knjižnice kako bi učenici mogli koristiti knjige i redovno pratiti nastavu. „Jer mladež bi doista, što bi joj se dopadalo, katkad i odraslima kod kuće glasno čitala, odrasli bi to poslije od nje i zahtijevali, a napokon bi i sami u te knjižice zavirivali, te bi onda svojoj djeci katkad i kupili koju knjižicu, i sami bi se u mnogom na bolje obratili.“ (Hameršak, 2009., 800.)

U razdoblju dok su naslovi namijenjeni djeci bili još rijetki, stvarao je Zlatko Špoljar. Zahvaljujući svojim brojnim interesima, među kojima je bilo i stvaralaštvo za djecu, Špoljar se istaknuo i kao dječji pisac. On je znao što djeca vole čitati i kako oni shvaćaju svijet te na koji način razmišljaju. Špoljar sve to pokušava prenijeti na papir i u tome je bio uspješan. „On razumije dječju dušu, zna za dječju neugasivu žeđ za radosnim igrama i zabavama, te je nastoji zadovoljiti.“ (Zalar 1992., 252.) Upravo zbog toga nekolicina povjesničara ga je prepoznala kao dječjeg pisca i uočila njegov odnos sa djecom i njegovu pedagošku crtu. On je pričanjem priča djeci htio prenijeti određeno znanje. Time njegov cilj nije bio samo ih zabaviti već ih nečemu i naučiti. „Povjesničari hrvatske dječje književnosti svrstavaju ga u dječje pisce postbrlićevskog i predlovrakovskog razdoblja te da je među njima znao najbolje djeci izabrati i ispričati narodne priče.“ (Manojlović 2012.)

Ivo Zalar u svom je članku (1992.) Špoljarevo književno stvaralaštvo podijelio na tri područja. Prvo područje su pjesme, zatim dulje ili kraće prozne tvorevine te igrokazi.

Špoljar je u svome stvaralaštvu pridodao i brojne autorske stihove. U njegovoj su ostavštini sačuvane su sljedeće pjesme: „Dado i sekina lutka“, „Dječak i leptir“, „Dućandžije“, „Ico i dimnjačar“ i „Jutro na rubu šume“, „Mali vojnici“, „Mornari pred odlazak“, „Neobičan san“, „Nevjerojatne priče“, „Nova haljinica“, „Opasan susret“, „Pjevač sa visine“, „Pomorska bitka“, „Pred odlazak“, „Ptica i zeko“, „Svečana gozba“, „Težak račun“, „Tijesne cipelice“, „Tri putnika“, „Velika novost“. Mnoge je pjesme uklopio u cjelinu te izdao zbirke pjesama kao što je pjesmarica „Pjesme o moru“ dok ostalima nije pridodao naslove. Špoljarovi su stihovi tiskani i u zbirkama koje ne sadrže samo pjesništvo, već i ostale tekstove koje je pisao. Takve zbirke su: „Vedra knjiga za veselu djecu : pripovijetke, pjesme, pouka i zabava“ (1954) i „Priča o

zelenom smaragdu : priče, pjesme i pripovijetke za mladež“ (1926). (Manojlović, 2012.)

Špoljar je napisao čitav niz priča u stihu. U ostavštini sačuvani su: „Čudnovati pijetao“, „Kako je čovjek osvojio more“, „Pernati macan“ te „Šumska škola“. (Manojlović, 2012.)

Iako je napisao velik broj pjesama i mnoge od njih uklopio u zbirke, Špoljar je bio najuspješniji u polju proznog stvaralaštva, a to pokazuje činjenica da ima najviše objavljenih dijela pisanih u prozi te su ona ujedno i najpoznatija.

Špoljar je pisao i priče za djecu. Objavljene su zbirke priča: „Tri zlatne naranče i druge priče“ (1955), „Tajanstvena gora : priče iz života u prirodi“ (1944); „Selimir : priča za mladež“ (1922); kao i priče koje su objavljene u već navedenim zbirkama u kojima se nalaze i druge književne vrste. U njegovoj ostavštini sačuvane su: „Djevojčica sa zvijezdom na čelu“, „Leptir šarenokrilac i druge priče“, „Obuveni mačak“, „Pustolovine Petrice Kerempuha“, „Crne oči“, „Neman ga nije progutala“, „Nezgodna maloga Tonića“, „Spas u kutiji od lima“, „Toma nepobjedivi“. Međutim, treba naglasiti da su mnoge od navedenih priča nepotpune i nedovršene, ili su sačuvane u fragmenitma. (Manojlović, 2012.)

Špoljar je napisao i putopisni roman u nastavcima: „Trag vodi u žarku Afriku“. Također, objavio je i jedan strip „Ciganin i divovi“ u svojoj knjizi „Đaci veseljaci“. Osim stripa u njoj se nalazi i sedam priča, jedanaest pjesama i prilog „Vesela abeceda“. (matica.hr, pristupljeno: 25.02.2016.) Okušao se i u kraćim književnim vrstama kao što su logorifi¹⁴ i šarade¹⁵. (Zalar, 1992.)

Svoju ljubav i sklonost prema glazbi, ali i pisanoj riječi, Špoljar je objedinio u formi igrokaza. Igrokaze koje je on napisao izvodili su se do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Svojim igrokazima Špoljar je ostavio najviše traga u hrvatskoj književnosti za djecu. Ideje za igrokaze uglavnom je uzimao iz već poznatih

¹⁴ Zagonetka u kojoj se smisao riječi mijenja dodavanjem i oduzimanjem slova.

¹⁵ Zagonetka u kojoj se tražena riječ ili odgonetka kombinira i sastavlja od dijelova riječi koji i sami imaju neko značenje.

književnih djela kao što su Snjeguljica“ i „Ivica i Marica“, poznate Grimmове bajke te dječji roman Ivane Brlić - Mažuranić „Čudnovate zgone šegrta Hlapića“, ali naravno, pisao je i vlastite igrokaze.

Većina igrokaza objavljena je i izvođena za njegova života:

„Tri igrokaza za djecu“ („Nesretni pijetao“, „Kad tate i mame nema kod kuće“, „Božićni san maloga Ivica“) (1923), „Čudnovata toljaga: vesela igra s pjevanjem u 10 slika“ (1955), „Pet igrokaza“ (1953), „Mali glumac“ (zbirka kraćih igrokaza) (1933), „Mali igrokazi i dramatizacije“ (zbirka kraćih igrokaza) (1958), „Za svečane dane“ (scenske slike i mali igrokazi) (1962) (Manojlović, 2012.)

Osim tiskanih igrokaza, u Špoljarovoj ostavštini nalaze se i ovi igrokazi kojima nije lako utvrditi vrijeme nastanka: „Božićna grančica“ (Čarobna božićna igra za djecu u 4 slike s predigrom), „Car Trojan“ (fragment), „Dan Republike“ (Scenska recitacija s pjevanjem pjevačkog zbora), „Djevojčica sa 12 braće“ (fragment), „Ivica i Marica“ (Igrokaz s pjevanjem i baletom u 3 čina (6 slika), „ Iz đaćkog života“, „Krivo spojeno“, „Laž po narudžbi“ (komedija u 1 činu – po narodnom motivu), „Mali kurir se snašao“, „Mladost je pobijedila“ (fragment), „Na Dan Republike“ (fragment), „Nadmudrivanje“, „Pavlova ženidba“ (1 čin), „Pred zatvorenim vratima“ (Prizor iz đaćkog života), „Svečani dan“ (scenska zborna recitacija s pjevanjem. fragment), „Tri želje“ (fragment), „Udesio ih“, „U zao čas“ (vesela igra u dvije slike), „Vila na morskom žalu“ (dvije komedije) i „Živi pokojnik“ (Komedija u 1 činu). (Manojlović, 2012.)

Neke od igrokaza Špoljar je i uglazbio na taj način da je u tekst ubacio pjevane dijelove. Takvi su igrokazi: „Ivica je opet naš“, „Vilenjački tronožac“, „Djevojčica i dvanaest braće“, „Cirkus Bijeli slon“, „Čudnovata toljaga (1938.)“ te „U cara Trojana kozje uši“ (1933.). Špoljar je uglazbio i ove igrokaze: „Neželjeni zet“, „Nasamarila se“, „Osveta“, „Veseli lutak Harlekin“ (1959.) i „Ženska vlada“ (1922.). (Manojlović, 2002.)

Treba naglasiti da navedeni naslovi ne čine cjeloviti Špoljarov opus. Do sada još nije sačinjen popis svih njegovih djela pa ovaj rad sadrži popis njegovih radova o kojima se podaci mogu pronaći u literaturi i popisu njegove ostavštine.

4. IGROKAZI ZLATKA ŠPOLJARA

4.1. IGROKAZ

Igrokaz je vrsta književnog, odnosno scenskog djela koje se još naziva i dječja drama. Može se reći da je to kraće dramsko djelo najčešće namijenjeno djeci i mladima. Postoji i definicija koja kaže da je igrokaz kazivanje igrom. (Nemeth – Jajić, 2008.) Pod igrokazom se podrazumijevaju različite dramske vrste kao što su dramske narodne i umjetničke lutkarske igre, dramatizacije, nešto veća dramska djela, scenski prikazi, razni monolozi i dramski tekstovi kraćeg oblika koji se sastoje od samo jednog čina, a nazivaju se jednočinke. Neki su ga teoretičari opisali kao treći žanr hrvatske dječje književnosti. (Verdonik, 2011.) No, njemu se općenito pridaje izrazito malo pozornosti. To se može vidjeti po tome što se oni za razliku od ostalih vrsta dječje književnosti tiskaju mnogo rjeđe. Prvi hrvatski dječji igrokaz smatra se „Narođeni dan“ Juraja Dijanića koji je napisan 1796. godine. (Stahuljak, 2006.)

Igrokazi su se u samom početku objavljivali u raznim dječjim časopisima, ponajviše u časopisu „Smilje“, a tek su se kasnije objavljivali zasebno, kao knjige. Oni su svoj vrhunac dostigli na samom kraju devetnaestog stoljeća. Tada su najpoznatiji pisci dječjih igrokaza bili Stjepan Širol, Ljudevit Varjačić te Karlo Matica. Oni su pisali igrokaze u kojima su ubacivali moralne, odgojne ili socijalne poruke te su igrokazi uglavnom bili posvećeni nekom događaju ili blagdanu. Postojala je naravno i nekolicina igrokaza koji su napisani samo s ciljem da izmame dječji osmijeh na lice, bez dodatnih poruka. (Hameršak, Zima 2015.)

Koliko je značenje igrokaza može se vidjeti i u glumi odraslih glumaca. Tako Stahuljak (2006.) navodi da je poznati ruski glumac, redatelj i teatrolog Konstantin Sergejevič Stanislavski tražio od glumaca da proučavajući dječju igru pronalaze nadahnuće za svoja uprizorenja.

Tekst igrokaza se može podijeliti u više dijelova. Neki su dijelovi upućeni gledateljima (dijalozi¹⁶ i monolozi¹⁷), a ostali su za glumce i samog redatelja

¹⁶ Razgovori između dvaju ili više likova.

¹⁷ Tekst koji izgovara jedna osoba,. Najčešće je dužeg obujma.

(didaskalije¹⁸). Također, tekst je podijeljen na činove, prizore i slike. Prije samog uvoda nalazi se popis svih likova koji će se spomenuti u igrokazu. Radnja igrokaza se sastoji od nekoliko dijelova, a to su: uvod, zaplet, vrhunac i rasplet. (Stahuljak, 2006.)

Hameršak i Zima (2015.) navode da je igrokaz prvenstveno određen pojmom igre, dječjeg stvaralaštva i njihovim nagonima za oponašanjem. Verdonik (2011.) navodi da su osnovne karakteristike dječjeg igrokaza metamorfoza, simbolični znakovi, identifikacija, prožimanje realnog i nadrealnog u prostoru dječje igre.

Igrokaze možemo podijeliti na:

- usmene dječje igrokaze te
- pisane dječje igrokaze. (Verdonik, 2011.)

Usmene dječje igrokaze književnik Stjepan Hranjec podijelio je na:

- igre sa sjenama,
- lutkarske igre,
- igre s maskama i
- scensko-glazbene igre. (Verdonik, 2011.)

Joža Skok pisane dječje igrokaze dijeli na:

- lutkarski igrokaz,
- igrokaz-bajku (scensku bajku),
- akcijski igrokaz, fantastični igrokaz i
- humoristički igrokaz (humorističku jednočinku ili skeč, jednostavniji francuski napjev popularna karaktera nazivom vodvilj). (Verdonik, 2011.)

Crnković (1978.) dao je prijedlog za tipologiju igrokaza (prigodni igrokazi, dramatizirane moralističke pripovijetke, dramatizirane igre i šaljive priče).

¹⁸ Upute glumcima o ponašanju na sceni.

Igrokaz pripada dramskom odgoju koji se koristi dramskim izrazom kao sredstvom poučavanja. Dramski izraz je svaki oblik izražavanja u kojem su stvarni ili izmišljeni događaji, bića, predmeti, pojave i odnosi predstavljeni pomoću odigranih uloga i situacija (Krušić, 2007.). Potiče glumu, stvaralaštvo i kreativnost te igru. Ujedno poboljšava izražavanje i potiče oponašanje te poistovjećivanje sa likovima i situacijama.

George Herbert Mead¹⁹ je opisivao razvoj dječje osobnosti. Govorio je da rad, igra i umjetnost spadaju među tri opća tipa ljudske aktivnosti. (Radovan – Burja, 2011.). Igru je opisao kao apsolutno spontanu aktivnost koja poboljšava zdravlje i usmjerava djetetovu pažnju na nove spoznaje.

Djeci je potrebna igra jer je ona jedna od prvih načina učenja. To je spontana prirodna aktivnost svakog djeteta. Od samog rođenja djeca uče igrajući se. Na taj način oni uče puzati, hodati, govoriti, jesti, stvarati, izraziti svoje želje i potrebe, a i razmišljati. Samim time oni se i razvijaju kako fizički, tako i emocionalno, socijalno i intelektualno, stoga je igra neophodna u njihovom razvoju.

Igra djeci pobuđuje maštu i kreativnost. Njome mogu rješavati sukobe, osloboditi svoje strahove te stjecati samopouzdanje. Ona je sredstvo kojim se dijete izražava, s kojom uči o sebi i o drugima. Igra ih odgaja i potiče na stvaranje, ona im ispunjava jednu od važnijih dječjih potreba, a to je potreba za komunikacijom. Igrom se uče kritički razmišljati, razlikovati što je pravilno, a što pogrešno, razlikovati dobro od zla te poštivanju pravila u igri pa tako to i primjenjuju u životu.

„Igra djetetu pomaže da se pomoću mašte seli u svijet slobodniji od onoga u kojemu živi, ona je za njega i ozbiljna djelatnost kroz koju razvija svoju osobnost i socijalizira se, jer kroz igru dijete širi krugove druženja i razumijevanja međuljudskih odnosa, uočava smisao igre i rada s obzirom na pravila, razvija moralne osjećaje.“ (Radovan – Burja, 2011., 125.)

¹⁹ Američki filozof i sociolog; najviše se bavio socijalnom psihologijom te razvojem dječje osobnosti. Naglašavao je važnost društvene komunikacije, a posebice govora. Najpoznatiji radovi su objavljeni nakon njegove smrti.

Dječja je mašta bezgranična, uvijek prisutna. Djeca sama stvaraju igrokaze u slobodnoj igri kroz igranje uloga roditelja, liječnika, životinja, prijatelja, učitelja, a da oni sami toga nisu svjesni. Važno je djeci pružati igrokaze i scensku umjetnost jer oni u njima rado sudjeluju i mnogo toga pružaju, a na taj način razvijaju govor, što je vrlo bitno. Isto tako, djeca će naučiti što je to timski rad i međusobna suradnja. Shvatiti će da je važno pomagati jedni drugima, surađivati i dijeliti. Oni će se učiti igranjem putem pokušaja i pogreške. Na taj će način eksperimentirati predmetima, zvukovima, te će stvoriti osjećaj sigurnosti, a samim time graditi će i povećavati svoje samopouzdanje i vjeru u sebe i u neposrednu okolinu. Dijete će stvoriti svoje sigurno utočište, svoju sigurnu sredinu i to će mu mnogo pomoći u izgradnji svoje osobnosti.

Ako se igrokazu pridruži improvizacija prilikom izvođenja dobijemo najbrže postignute rezultate učenja. Učenici tada, na licu mjesta, aktivno sudjeluju bez dugih priprema vježbanja i učenja teksta napamet, što potiče njihovu kreativnost i brzo razmišljanje. Oni iskazuju vlastite osjećaje i osjećaje drugih osoba (likova) te na taj način razumiju kako je to „biti u tuđoj koži“. Oni se usmjeravaju na određeni „problem“ u tekstu te se uče prihvaćanju tuđeg mišljenja. Tako djeca usvajaju značenje pojma „empatija“.²⁰

Nerijetko upravo u svojim igrama djeca oponašaju situacije iz svoje neposredne okoline, i svjesno ili nesvjesno pokazuju što osjećaju. Tako obzirom na okolinu i trenutnu situaciju djeca pokazuju tugu, ljutnju ili pak sreću i veselje. Djeca upijaju „kao spužve“ sve što se oko njih događa i upravo na taj način okolinu oponašaju i tako uče.

Učenici usvajaju nove sadržaje kroz vlastito iskustvo, što uvelike pridonosi boljem pamćenju novog sadržaja. Prednost je i u tome što za improvizaciju nije potrebna sposobnost pisanja pa u tome mogu sudjelovati i djeca mlađe dobi koja se još uvijek ne znaju izražavati pismenim putem. (Đurić, 2009.)

Važnost igre i improvizacije ipak je prepoznata u novije vrijeme. U razdoblju u kojem je Zlatko Špoljar stvarao svoja djela, igrokazi su, često, nastajali iz drugih

²⁰ Sposobnost shvaćanja osjećaja ljudi oko sebe te znati pravilno reagirati u skladu s tim.

razloga. U prvom redu su nastajali stoga što su obaveze učitelja bile i organiziranje javnih nastupa kojima su se obilježavali razni blagdani i ostali svečani trenuci u školskom životu, ali i životu lokalne zajednice. U tako svečanim trenucima nije bilo mjesta za učeničko stvaralaštvo i improvizaciju, već su učiteljima trebali tekstovi na temelju kojih će uobličiti odgovarajuću predstavu. Prema tome, cilj nije bio proces u kojem će djeca razvijati svoje scenske sposobnosti (kao što je to danas), već konačni produkt, predstava koja je trebala prenijeti adekvatnu poruku i prigodu učiniti svečanom. U tom smislu treba promatrati i Špoljarovo stvaralaštvo na području dramskog stvaralaštva.

4.2. ODABRANI IGROKAZI ZLATKA ŠPOLJARA

Potaknut činjenicom da nastavnik u radu s djecom često s njima treba organizirati i javne nastupe, te u nedostatku materijala na temelju kojega se mogu prirediti dramske predstave, Zlatko Špoljar je napisao velik broj prigodnih igrokaza. Zlatko Špoljar je svoje igrokaze namijenio izvođenju na pozornici, a činjenicu da je u tome bio iskusan može se iščitati u predgovoru knjige „Pet igrokaza“. U njemu Špoljar navodi da su igrokazi tiskani u ovom izdanju već izvođeni na raznim mjestima i da ih je preradio.

U predgovoru spominje da je svojih pet igrokaza²¹ preradio kako bi ih poboljšao jer je nakon mnogo godina njihovih izvođenja uvidio što bi se moglo popraviti. Naglasio je da je u svojim igrokazima dodao pjevanje te osmislio klavirsku pratnju (ili tambure, harmonika) uz pjevanje jer smatra da su igrokazi tako efektivniji.

Špoljarovi igrokazi izvodili su se i izvan škole, o čemu svjedoči i pet plakata kojima su njegovi igrokazi bili najavljivani. Dvije vesele priče iz davnina: „Car Trojan“, „Tri želje“ izvedene su u Narodnom kazalištu Pula 22. siječnja 1956. godine. Autor teksta i glazbe za predstavu je Zlatko Špoljar, a predstavu je režirao B. Trakić. „Djevojčica sa 12 braće“: komad po narodnoj priči u 4 čina izvedeno je 24. lipnja 1956. godine u Narodnom kazalištu Osijek. Redatelj je bio B. Mešeg, a izvodili su članovi Društva Naša djeca „Radost“. U istom je kazalištu, u izvođenju članova Društva Naša djeca „Radost“, pod redateljskim vodstvom izvedena i vesela igra s

²¹ „Šegrt Hlapić“, „Snjeguljica“, „Tko mu je kriv“, „Tri želje“, „Mudra presuda“.

pjevanjem u 4 čina, „Šegrt Hlapić“, međutim, nije naveden točan datum izvedbe. Dječji igrokaz u tri čina, „Vilenjački tronožac“, autora Zlatka Špoljara izveden je 01. siječnja 1958. godine u Narodnom kazalištu Osijek. Redatelj je bio B. Mešeg, koreograf T. Tudaković, glasovirska pratnja E. Bratić, a igrokaz je izvodilo dječje kazalište „Radost“ iz Osijeka. U istom kazalištu izvedena je vesela igra u tri čina s pjevanjem i plesom „Veseli lutak Harlekin“ koju je napisao je M. Širola, a uglazbio Zlatko Špoljar. Redatelj je bio A. Gavrilović, glazbeno vodstvo V. Lovrić, koreograf T. Tudaković, a scenograf, I. Škoro. Igrokaz se izvodio tijekom 1959. i 1960. godine. Izvodilo ga je dječje kazalište „Radost“. (Manojlović, 2012.)

Među Špoljarovim igrokazima odabrana su tri igrokaza koja su nastala na temelju proznoga predloška. Igrokaz „Snjeguljica“ nastao je na temelju bajke braće Grimm, „Šegrt Hlapić“ je nastao na temelju romana Ivane Brlić - Mažuranić, a igrokaz „Cirkus Bijeli slon“ nastao je na temelju Špoljarove pripovijetke „Mali bjegunci“. Igrokazi su analizirani na taj način da su pojedini motivi i postupci uspoređeni s obzirom na prozni predložak i promatrani s obzirom na scenske mogućnosti, ali i razdoblje u kojem su nastali.

4.2.1. IGROKAZ „ SNJEGULJICA“

Osim što je pisao autorske igrokaze, Špoljar je mnoge adaptirao i preradio na temelju već poznatih književnih djela. Jedno od takvih igrokaza je „Snjeguljica“ napisan prema istoimenoj bajci braće Grimm²².

Špoljarov igrokaz napisan je 1953. godine, a originalno izdanje bajke nastalo je u 19. stoljeću. No, doživjelo je mnoga izdanja i preoblikovanja. Samim time, promijenjen je naslov u „Snjeguljica i sedam patuljaka“. ²³

²² Jacob (1785. – 1863.) i Wilhelm Grimm (1786.- 1859.) djelovali su u Njemačkoj. Bili su filolozi. Skupljali su, obrađivali i objavljivali bajke i ostale narodne priče. Njihova zbirka priča “Priče za djecu i dom” koja je izdana 1912. godine od velikog je značaja za svjetsku dječju književnost. Njihove bajke izrazito su poznate i dan danas.

²³ Walt Disney je prvi učinio sve te promijene. On je čak promijenio dio radnje bajke jer je smatrao da ona nije primjerena za djecu. Naime, u originalnoj verziji Snjeguljice, njezina majka traži od lovca da ju ubije te joj donese njezina jetra kao dokaz da je mrtva i da ih ona može poslužiti za večerom. Lovac to nije mogao učiniti pa joj je donesao veprova jetra. Isto tako, Snjeguljica se ne budi zbog prinčeva poljupca već zato što je ispala iz prinčevih kola. Na kraju Grimmove verzije zla maćeha je primorana plesati u užarenim cipelama sve dok ne umre. Walt Disney je snimio film prema ovoj

Špoljarov igrokaz se sastoji od tri čina sa predigrom. Na samom početku igrokaza nalazi se popis likova koji se navode u igrokazu te vrijeme radnje. Špoljar je svakom od patuljaka nadjenao naziv i osmislio zanat.

Špoljar je napisao nekoliko pjesmica koje je uvrstio u igrokaz te ih je isto tako uglazbio:

- „Snjeguljica u šumi“
- „Snjeguljica pred vratima“
- „Pjesma mladih rudara“
- „Ples patuljaka“
- „Dobrodošlica“
- „Pjesma radu“
- „Posmrtna pjesma“
- „Lovačka pjesma!“
- „Vjerenicima“.

Špoljar je igrokaz napisao u stihu. U većini stihova postoji rima.

Na kraju igrokaza, prije uglazbljenih pjesmica, Špoljar je dodao napomene pri izvođenju predstave. Dodao je neke ideje kako i od čega izraditi dodatke za predstavu (oružje, luk, strijele) i od čega napraviti kostime za glumce.

Isto tako, napomenuo je da treba paziti na način kako podijeliti uloge (paziti da Snjeguljica bude viša od patuljaka te dobra pjevačica). Snjeguljičino pjevanje treba pratiti na klaviru. Glumci trebaju izvježbati dikciju i paziti da govor bude izražajan i dinamičan.

Spomenuo je da scenografski crteži mogu poslužiti kod izrade plakata za predstavu.

Prije predigre i svakog čina nalazi se prijedlog kako je Špoljar osmislio da scena može izgledati.

U predigri Špoljar je zamislio da se postavi u lijevom kutu stolica te dvije male stolice ili klupice. Na njima bi sjedili majka i uz nju dječak i djevojčica koji su naslonjeni na nju i slušaju što priča. Time je prikazao koncept predstave u predstavi. U isto vrijeme

Grimmovo bajci. Snimljen je 1937. godine i to je bio prvi dugometražni animirani igrani film i najstariji iz serije animiranih klasika Walta Disneya.

se odvija cjelokupna predstava, a isto se tako prikazuje majka koja priča priču to jest istoimenu predstavu.

U prvom činu Špoljar je nacrtao kako bi scena trebala izgledati. Prikazana je soba u kućici patuljaka. Napisao je da se scenski efekti prikažu kako je opisano u drugom činu „Šegrta Hlapića“. Kiša se imitira laganim curenjem vode, grmljavina željeznim kuglama koje se kotrljaju po podu, a munje paljenjem i gašenjem električne žarulje. Za vjetar je osmislio da se drveno ravnalo priveže za komad špage i brzo se zavrti. Kako se mijenja brzina okretaja tako se mijenja i zvuk. Za drugi čin Špoljar predlaže da scena ostaje ista. Jedina je razlika što se pozadina osvjetljava jer je jutro. Uz prozor bi se trebao čuti cvrkut ptica te na njemu visjeti zečja koža. Špoljar ne predlaže ideju kako napraviti zečju kožu i zvuk cvrkuta ptica. U trećem činu Špoljar je osmislio da se napravi stakleni lijes tako da se dodaje kartonu posrebrene žice. Lijes se postavlja na karton koji predstavlja kamen. Pozadina je oslikana kako bi predstavljala planinu. Može se donijeti pravo granje drveća. Ostalu dekoraciju, kao što su gljive i cvijeće, izrađuje se od kartona.

Prijedlozi za oblikovanje scene su vrlo jednostavni i ne traže mnogo materijala i novaca za izradu. Sve se može jednostavno napraviti i nabaviti za predstavu.

Špoljar ne započinje igrokaz na onaj način na koji započinje bajka braće Grimm, već je u predigri osmislio razgovor između majke i njezino dvoje djece. Djeca su sjedila pored majke i slušala njezino kazivanje. Majka im je pričala priču „Snjeguljica“. Ispričan je sam početak priče, sve do dijela kada Snjeguljica pronalazi kućicu patuljaka. Ovakav početak igrokaza može se tumačiti Špoljarovom potrebom da naglasi odgojni element koji bajka može imati ako se uključi u interakciju odraslih s djecom.

Bajka je namijenjena djeci, a roditelji bi im trebali čitati knjige i pričati priče te razgovarati sa njima o pročitanoj. Majka djeci priča priču i zajedno razgovaraju o njoj. Naglašena didaktičnost bila je jedna od neizostavnih karakteristika starije hrvatske dječje književnosti. U tom se svjetlu može tumačiti i drugi motiv koji se javlja u Špoljarovom igrokazu, a koji odstupa od originalne bajke.

U bajci se majka ubola iglom dok je gledala kroz prozor kako pada snijeg, a Špoljar je u igrokazu osmislio da je ptičica nekoliko puta kljucnula u prozor jer je bila gladna. Majka je otvorila prozor da ju nahrani jer je bila dobra srca pa se ubola u prst. U dijelu sa ptičicom prikazuje se toplo majčino srce kako bi se podijelila poruka da treba pomagati i životinjama jer su ipak i oni živa bića.

Prvi čin započinje Snjeguljičinom pjesmom. Snjeguljica pjeva i dolazi do kućice patuljaka te proviruje u sobu. Iz pjesmice saznajemo što se nalazi u samoj kućici, saznajemo da je Snjeguljica pojela od svakog tanjura ponešto te pronašla postelju koja joj odgovara i zaspala u njoj. Na putu do njihove kućice u igrokazu se prikazuje nevrijeme dok se u bajci to ne spominje već je naglasak na divljim životinja koje se nalaze u toj mračnoj šumi. Špoljar je samom pjesmicom uljepšao strašne prizore iz šume i prikazao ju u boljem svijetlu i manje zastrašujućom djeci.

„Bijesni bura, mrak se gusti hvata,
otvorite, dobri ljudi, vrata!
Ah, iz ovog doma
nit dim se dimi,
nit kroz okno svijetlo zuri
sanljivo u noćnu tamu
na sirotu u toj buri
ostavljenu samu!
Možda vrata nisu zaključana!
Sedam ima tanjurića,
sedam vrčića za vino,
sedam bijelih ubruščića,
a sve čisto, fino!
Svakom malo otkinut ću hljeba,
ne ću mnogo, jer i njima treba.“ (Špoljar, 1953., 5.- 6.)

Nakon što su se patuljci vratili i pronašli Snjeguljicu te se ona probudila, Špoljar je u igrokazu prikazao razgovor između Snjeguljice i sedam patuljaka. Svaki je od patuljaka nešto rekao i komentirao. U Grimmovoj bajci spominje se njihov razgovor koji je manje razrađen nego u igrokazu baš i zbog toga jer se ne spominju

njihova imena već svi patuljci odgovaraju u isti glas. Naravno, scenska adaptacija pretpostavlja drugačiji pristup likovima, pa se podrazumijeva da je Špoljar likove patuljaka trebao prikazati kao pojedince, a ne kao kolektivni lik. To je postigao, između ostaloga, tako što im je svima dao ime i zanat. Tako u igrokazu imamo patuljka Bradonju koji je starješina patuljaka, zatim Mažimed koji je kuhar, Strijelko je lovac, Krponja krojač, Gaziblato je konjušar, Svirko je kapelnik, a Travko vrtlar. Isticanje zanata svakog od patuljka može se dovesti u vezu s potrebnom da se naglasi vrijednost rada.

Snjeguljica je, kao i u originalnoj bajci, pristala da ostane kod njih. Špoljar je osmislio pjesmu u čast njihova slavlja što Snjeguljica ostaje živjeti kod njih i pomagati im u održavanju kućice:

„Dobro došla, Snjeguljice,
iz zelene gore
u te naše dvore!
Eto nama domačice
iz zelene gore
za te naše dvore!
Ostaj kod nas, Snjeguljice
iz zelene gore
pa nam redi dvore!“ (Špoljar, 1953., 13.)

Špoljar je dodao i razradio taj razgovor i osmislio pjesmicu za „slavlje“ jer je htio naglasiti dobro srce patuljaka. Oni su nepoznatoj djevojci ustupili svoj dom kako bi joj pomogli u nevolji jer nema mjesto gdje bi prespavala, a uostalom i živjela. Špoljar još jednom naglašava da treba pomagati i imati dobro srce jer „dobro se dobrim vraća“. Također, treba primijetiti da se u pjesmi naglašava uloga koja je Snjeguljici određena u domu patuljaka u stihovima: „Eto nama domačice“ i „pa nam redi dvore“. Ovi se stihovi svakako poklapaju sa ulogom koju je žena imala u patrijarhalnom društvu (u kojem je Špoljar živio), kao što se i odabir zanimanja svakog od patuljaka poklapa sa zanimanjima koja su bila aktualna u trenutku kada je ovaj igrokaz nastao. Također, treba naglasiti da Špoljar u svojim igrokazima pokušava ostati realan i prikazivati radnje koje su što realnije, u ovoj bajci prikazuje patuljke koji u stvarnom svijetu ne postoje. No, vjerojatno je upravo zbog tog razloga

odlučio im nadjenuti imena i zanate kako bi ih prikazao što stvarnijim ljudskim bićima. Isto tako i ovdje imamo već spomenuti koncept predstave u predstavi. Špoljar prikazuje bajku putem predstave, a predstavu prikazuje na način da majka priča bajku djeci želeći ju pokazati što realnije, a majčino pričanje djeci nije fantastika, već realnost.

U drugom činu Špoljar je ponovo razradio razgovor između patuljaka i Snjeguljice. Prikazao je da je lovac dolazio u šumu i prenio patuljku poruku da upozori Snjeguljicu kako kraljica zna da je s njima pa će je zasigurno pokušati pronaći i usmrtiti. Time je lovca još jednom prikazao u dobrom svijetlu. Patuljci su govorili kako ne bi mogli živjeti bez nje ukoliko je kraljica pronađe jer su je mnogo zavoljeli.

Špoljar je Snjeguljicu u igrokazu prikazao kao njihovu majku. Oni su patuljci, mala živa bića koja mogu predstavljati djecu. Patuljci su nju zamolili da im pomogne u kući. Snjeguljica im čisti, pegla i šije odjeću, kuha ručak i sve posprema. Ona se brine za njih kao prava majka.

„O patuljci, od srca vam hvala!
Vrijedna bit će Snjeguljica mala
držat ću vam kuću u najboljem redu.“ (Špoljar, 1953., 11.)

U bajci zla kraljica dolazi tri puta do Snjeguljice i pokušava je ubiti (pojasom, otrovnim češljem i otrovnom jabukom). Patuljci je prva dva puta uspješno spašavaju. U igrokazu zla kraljica dolazi samo jednom sa otrovnom jabukom. Ovaj postupak možemo tumačiti činjenicom da je Špoljar želio odgojno djelovati razgovorom između Snjeguljice i zle kraljice. Snjeguljica je u bajci pustila kraljicu u kuću dok joj je u igrokazu zabranila ulaz jer ju ne poznaje, a nepoznatim osobama ne smije otvarati svoja vrata. U bajci je ta situacija prikazana na sljedeći način:

„Dobar dan, draga ženo, šta to prodajete? Dobru robu, lijepu robu, – odgovori ova – pojaseve u svim bojama – i izvuče jedan ispleten od šarene svile. Ovu čestitu ženu mogu pustiti unutra – pomisli Snjeguljica, otključa vrata i kupi lijepi pojas.“ (Grimm, 1986.)

Špoljar je tu situaciju preradio na sljedeći način:

KRALJICA: Snjeguljica draga, daj otvori,
Da te robom trgovkinja dvori!

SNJEGULJICA: (uleti s metlom u ruci i stane kao da osluškuje)

Netko me je zvao, ako se ne varam?

(Opazi trgovkinju).

Jao! Ne, nikome ne otvaram! (Špoljar, 1953., 18.)

Špoljar je isto tako izbacio prva dva kraljičina posjeta. Možda nije htio prikazati Snjeguljicu kao lakovjernu osobu, već pokazati da treba paziti kako se odnositi prema nepoznatim ljudima.

U trećem činu patuljci su Snjeguljicu stavili u stakleni lijes i čuvali ga. Dolazi kraljević koji je htio uzeti njeno tijelo na dvor. Patuljci na kraju pristaju te u trenutku kad su nosili lijes, jedan se kraljevićev pratilac spotakne te brzo spuste lijes na pod. Snjeguljica se tada probudi i ispadne joj otrovna jabuka iz usta.

U igrokazu je završetak bitno drugačiji nego u bajci. Kraljević ispriča patuljcima da se kraljica spotaknula onaj dan kad je otrovala Snjeguljicu te su je pronašli mrtvu u ponoru. U bajci kraljica dolazi na Snjeguljičino vjenčanje te joj daju užarene željezne papuče koje je morala nositi sve dok nije umrla:

„Naposljedku se pribra i htjede pobjeći, ali je dohvatiše: kliještima donesoše užarene željezne papuče, staviše ih pred nju, a ona ih morade nazuti i u njima plesati, i tako je plesala sve dok nije mrtva na zemlju pala.“

U igrokazu se, naravno, takve scene ne mogu ostvariti, pa se najjednostavnije činilo opisati kraljičinu pogiblju:

„Nije dugo svoju preživjela žrtvu!
Kraljicu su našli pred tri dana mrtvu
U ponoru, uz put onaj uski, dugi.
To je bila ona, tko bi bio drugi?
Luda od veselja, što ju je otrovala,
Jurila je kući, spotakla se, pala.“

Tko će za njom žaliti, kad se ovo sazna?“ (Špoljar, 1953., 26.)

Špoljar je to izostavio jer nije htio u igrokazu za djecu prikazati nasilje i zle namjere već je izmijenio i odlučiti prikazati kao nesretan slučaj.

U igrokazu i u bajci postoji sretan završetak, a to je svadba Snjeguljice i kraljevića, a zla kraljica im više ne pravi probleme. Igrokaz završava svadbenom pjesmom:

„Sreća nek' vas prati,
dane vaše zlati.
Neka vam je svaki dan
vedar. Nasmijan!
Ljubav vaša od bisera grana
biser sjajni nek' na vas truni!
Živjeli nam sto godina dana,
svi vam dani sreće bili puni!“ (Špoljar, 1953., 29.)

4.2.2. IGROKAZ „ŠEGRT HLAPIĆ“

Igrokaz „Šegrt Hlapić“ napisan je prema dječjem romanu Ivane Brlić – Mažuranić: „Čudnovate zgone šegrta Hlapića“. Igrokaz je izdan 1953. godine, dok je roman napisan davne 1913. godine. Ovaj roman izrazito je važan za hrvatsku dječju književnost. To se može uočiti po tome što je to prvi hrvatski roman za djecu te se naziva romanom od kuda sve počinje, dopire izlaz iz tame i započinje uspon. Smatra se da je tada tek zapravo započeo pravi razvoj hrvatske dječje književnosti. Danas je to roman koji ima mnogo izdanja te je najviše puta objavljivana za razliku od ostalih. (Crnković, Težak, 2002.)

Osim Špoljara i sama je Ivana Brlić – Mažuranić osmislila igrokaz za vlastiti roman. Nazvala ga je „Šest konaka šegrta Hlapića“, a izdan je 1930. godine. (Brešić, 2013.)

Špoljarov igrokaz sastoji se od četiri čina sa četiri prologa, a svaki čin od nekoliko prizora. Na posljednjim stranicama nalaze se uglazbljene pjesmice koje se nalaze u igrokazu. Autor tih pjesama je Špoljar. One se ne nalaze u romanu Ivane Brlić – Mažuranić, već samo u Špoljarovom igrokazu.

Špoljar je napisao stihove i uglazbio ih:

- „Šegrtovi jadi“,
- „Hlapićeva pjesma“,
- „Rugalica Hlapiću“,
- „Beskućnik“,
- „Pjesma o krasnim čizmicama“,
- „Ukradene čizmice“,
- „Gitina pjesma“,
- „Živio Hlapić“,
- „Laku noć“,
- „Kolo“. (Špoljar, 1953.)

U predgovoru knjizi „Pet igrokaza“ Špoljar objašnjava neke svoje postupke pri prerađivanju romana Ivane Brlić Mažuranić u igrokaz. Naveo je da se iz romana „Čudnovate zgrade Šegrta Hlapića“ pridržavao originalnog teksta, ali ga je naravno prilagodio izvođenju na sceni. Neke je dijaloge iz djela napisao i dodao sam, dok se za neke koristio piščevim opisima iz teksta.

Na samom početku naveden je popis likova koji se spominju u igrokazu te vrijeme radnje. Prije svakog čina nalazi se predloženi opis scenografije koji je vrlo jednostavno osmišljen. Prvi čin je osmišljen kao obična spavaća soba u kojoj se nalazi krevet, vrata, prozor i svjetiljka. Špoljar navodi da se izgled scene može pogledati na crtežu koji se nalazi odmah nakon opisa. Crteži se nalaze nakon svakog opisa i svakom činu.

U drugom činu, most je zamišljen da se izradi od nekoliko letvica presvučenih papirom ili tkaninom. Drveće se izrađuje od kartona. Razni scenski efekti su isto tako vrlo jednostavni. Kiša se imitira laganim curenjem vode, grmljavina željeznim kuglama koje se kotrljaju po podu, a munje paljenjem i gašenjem električne žarulje.

U činu za koji bi mogli reći da zahtjeva nešto kompliciraniju scenografiju jer treba prikazati požar, Špoljar je vješto predložio jednostavne ideje. Požar predstavlja crveni

odsaj žarulje koja dolazi od reflektora s desne strane. Ukoliko požar ne jenjava, svijetlo se iza pozornice pojačava.

Zatim, u četvrtom činu, mjesec se izrađuje od okvira starog sita u koji se ubaci džepna svjetiljka te se sve omota žutim papirom. Pošto se radnja odvija u šumi, Špoljar je osmislio da se na pod postavi svežanj granja po kojem se hoda kako bi se čulo pucketanje.

Neki prijedlozi scenografije su odlično osmišljeni i mogu poslužiti i dan danas. Mnoga kazališta, iako vjerojatnije ona sa manje novčanih sredstava, upotrebljava slične ideje. Danas postoji suvremenija tehnologija koja može više i bolje opremiti scenu. Ona može zamijeniti i olakšati postavljanje scene i izvođenje samog igrokaza, a i iziskuje manju potrebu ljudskog upravljanja efektima. Kod Špoljara je za ondašnje vrijeme to bilo jednostavno i lijepo osmišljeno dok bi danas bez tehnologije to bilo mnogo kompliciranije. Jedan primjer može biti scena požara kada treba paliti i gasiti žarulju te pojačavati reflektore zbog jake vatre.

U romanu točno saznajemo koliko je dana i noći Hlapićevo putovanje trajalo, no u igrokazu to uopće ne dolazi do izražaja. Vjerojatno je razlog tome što bi kod igrokaza toliki broj izmjena dana i noći zahtijevao veliki broj promjena scene.

Hlapić je imao poderane hlače pa mu je majstor Mrkonja sašio nove zelene hlače. U romanu se Hlapić sam sebi smijao i šalio se da izgleda kao žaba te je „kreketao“ kad god bi nosio te hlače, dok je u igrokazu taj motiv oblikovan kao ismijavanje dječaka sa ulice zbog tih hlača.

„Hlapiću, Hlapiću!

Kva kva kva,

kre kre kre!

Zelene ti hlačice

ko noge u žabice!

Kre, kre, kre,

kva, kva, kva –

haha haha ha!“ (Špoljar, 1953.,3.)

Može se uočiti razlika između igrokaza i romana i kada je Mrkonja tukao Hlapića novim čizmicama jer su jednom dječaku bile pretijesne. Tada je majstorica u igrokazu branila Hlapića i odgovarala Mrkonju da ga ne tuče. U romanu se to ne spominje. To što je Špoljar izmijenio i dodao „obranu“ možemo povezati s time što je on, osim što je bio pisac, bio i učitelj. Učitelji obrazuju, a prije svega odgajaju djecu. Time je vjerojatno htio u svoj igrokaz dodati i „dozu“ odgoja.

Isto tako, prije samog bijega, Hlapić se u igrokazu pomirio sa dječacima sa ulice te su postali prijatelji. Time bi djeca vidjela da treba praštati te da nije lijepo nekome se rugati: „Bilo mi je krivo, ali sad smo opet prijatelji. No kad ja postanem majstor, a ti budeš možda moj šegrt, dat ću da ti se sašiju lijepe hlačice, ali ne iz zelenog sukna, i ne ću te ćuskati.“ (Špoljar, 1953., 8.)

Ulomak s mljekarom je izrazito skraćen, spominje se samo da je Hlapić pomogao mljekaru razvoziti mlijeko jer je mljekar bio star i slab. Taj i sljedeća tri ulomka („Velika se glava pokazuje u travi“, „Kuća s plavom zvijezdom“, „Hlapić i kamenari“) nisu osmišljeni i napisani po ulogama, već su samo ukratko prepričani u drugom prologu. Pretpostavljam da ovi ulomci nisu Špoljaru predstavljali važniji dio priče i cilj koji je igrokazom želio postići.

Ulomak nazivom „Crni čovjek“ je u igrokazu detaljnije razrađen i dodani su mnogi motivi koji nisu razrađeni u romanu. Osmišljen je cijeli dijalog između Hlapića i Crnog čovjeka u kojem Hlapić pokazuje i priča o svojim novim čizmicama. Crni čovjek pjeva o čizmicama, cijelo ih vrijeme hvali te ih pokušava uzeti na samom početku Hlapićeve sna.

„Čizmice su zbilja krasne,
sav će im se divit sv'jet.
Pazi na njih! Mogo bi ih
vidjet lopov i odnijet.
I ja do njih moram doć –
laku noć, laku noć!
Čizmice tko takve ima,
može gazit studen sn'jeg
i debelo, teško blato,

prelazit dol i brijeg,
u daleki svijet poč –
laku noć! Laku noć!“ (Špoljar, 1953. 12.)

Pjesmu treba, svakako, promatrati i u kontekstu vremena u kojem je nastala. Činjenica je da je u velikom dijelu ruralne Hrvatske u Špoljarovo vrijeme stanovništvo živjelo skromno. Posjedovati čizme moglo se smatrati privilegijom i komoditetom koji bitno olakšava život: „može gazit studen sn'jeg/ i debelo, teško blato.“

Osmišljena je i pjesmica koju Hlapić pjeva i pritom jeca za svojim čizmicama.

„Nema mojih čizmica,
odnio ih crni vrag,
pa se s njima zameo
svaki trag.
Idem tražiti čizmice,
na daleki krećem put,
prevrnut ću c'jeli sv'jet,
svaki kut.“ (Špoljar, 1953., 13.)

U tom ulomku razlika je da u romanu Hlapić spominje da će on i Bundaš čizmice tražiti deset dana, a u igrokazu se navodi devet dana, u igrokazu Crni čovjek spava na ogrtaču, a u romanu na kabanici. Isto tako u romanu se Hlapić prije spavanja prekrsti te pomno prati hoće li to učiniti i Crni čovjek. Hlapić ima uvjerenje da se treba paziti ljudi koji nisu bogobožni. U igrokazu toga nema. Možemo zaključiti da je Špoljar izostavio religijske elemente jer u njegovo doba religija nije bila naglašena ili se zanemarivala. Naglasak u igrokazu je ipak bio na odgoju. Zato je Špoljar detaljnije razradio ovaj ulomak kako bi prikazao Hlapića u dobrom svijetlu kao pristojnog dječaka te prenio poruku da se ne smije krasti.

Sljedeća dva ulomka („Na sjenokoši“ i „Predstava“) su u igrokazu samo ukratko prepričana u trećem prologu. Razlog je tome vjerojatno jer se u njima ne nalazi nikakva poruka ili odgojni čin već je u jednom ulomku prikazano potencijalno

nasilje kada je težak htio šibom istući Gitu. Špoljar je to odlučio izostaviti te samo prepričati ključne situacije.

U igrokazu ulomak „Razgovor Hlapića s težacima“ pridodan je ulomku „Požar u selu“. Ulomak je bitno drugačiji u romanu nego što je prikazanu igrokazu. Hlapić je u romanu odmah potrčao gasiti vatru zajedno s ostalim težacima, dok u igrokazu ostaje u kući jer ga težaci ne puštaju da se približi vatri pošto je dijete. Tek im je kasnio uspio pobjeći i popeti se na krov goruće kuće. Prikazano je kako težaci nose Hlapića na leđima nakon što je ugasio vatru te kako Hlapić prepričava na koji je način to uspio učiniti i pronaći ukradene stvari, dok toga u romanu uopće nema. U igrokazu je lakše prikazati Hlapića kako ostaje u kući nego njega kako gasi vatru. Zato je i kasnije pridodan dio gdje težaci nose Hlapića natrag u kuću te se uopće ne spominje dio kad se Hlapić nalazi na tavanu i pronalazi ukradene stvari. Drugi razlog koji je ujedno i važniji je taj što Špoljar možda nije htio prikazati da dijete sudjeluje u gašenju požara te se izloži opasnosti u kojoj može izgubiti život. Tim bi se činom prikazalo da odrasli podržavaju da se djeca igraju vatrom i sudjeluju u takvim aktivnostima i u stvarnom životu što se nikako ne bi smjelo dopustiti.

Isto tako, prije nego što su Hlapić i Gita nastavili svoje putovanje, u igrokazu je prikazano slavlje, plesalo se kolo i pjevalo u čast Hlapića. Špoljar je osmislio pjesmicu za taj prizor kako bi jače naglasio slavlje jer se općenito u igrokazu više stavlja naglasak na pokret, gestikulaciju i mimiku te ples i glazbu. U romanu je samo spomenuto da je Hlapić ostao na slavlju kako bi mu rana koju je zadobio u požaru bolje zacijelila.

„Ej, haj haj,
sad je krađi kraj!
Ej, haj, haj,
kolo zaigraj!
Nek se čuje, nek se znade:
nema više tko da krade!
Ej, haj, haj...
Hlapić šeće se po trgu,
nadmudrio tata Grgu
Ej, haj, haj...“

Baš je drago nama svima,
što sad Hlapić čizme ima. Ej, haj...
Hlapić sjutra na put kreće,
želimo mu mnogo sreće! Ej, haj..." (Špoljar, 1953., 26.)

Ulomak „Gitina brazgotina“ je u igrokazu izostavljena, a „Kako je na paši“ izrazito skraćen.

Slijedeći ulomci („Otkuda je pao čovjek pred Hlapića“, „Grga i Hlapić“, „Noć u zapečku“, „Mali postolar i prosjakinja Jana“, „Na sajmu“, „Dva košarača“, „Na vrtuljku“, „Bez krova“, „Poznati glas“, „Po noći u cirkusu“, „Nova pogibelj“, „Dva opaka čovjeka“, „Hlapićeva odluka“) su u igrokazu prepričani i izrazito su skraćeni. Svaki je ulomak prepričan u jednoj do dvije rečenice u četvrtom prologu.

U igrokazu je izmijenjen redoslijed događaja u ulomku kada Hlapić i Gita susreću majstora Mrkonju („Iznenađenje“). Naime, u romanu majstor Mrkonja govori Hlapiću da će mu kod kuće ispričati koja ga je nesreća zadesila prije mnogo godina, dok u igrokazu za tu nesreću saznajemo ranije kad su se svi zajedno susreli u šumi. „Navalili na me, bacili me s kola i odvukli u šumu. Tamo su me privezali za jedno drvo i ostavili bez hrane i pića, pa otišli. Dva dana sam bio tako svezan za drvo. Već sam mislio, da mi nema spasa. Promislio sam o svemu dobru i zlu, što sam ga u životu počinio. Sjetio sam se i tebe, Hlapiću i poželio, da te barem još jedamput u životu vidim.“ (Špoljar, 1953., 30.)

Sam završetak se u igrokazu izrazito razlikuje. U romanu se majstor Mrkonja, Gita i Hlapić zajedno vrata kući i tamo ih čeka majstorica dok u igrokazu majstorica ih pronalazi zajedno sa Grgom i seljacima u šumi.

Igrokaz završava veselom Hlapićevom pjesmicom:

„Ja sam mali šegrt Hlapić,
turam svud svoj nos,
veseo sam kano ptica,
fućkam kao kos.
Čizmice sam razgazio,
našla se je kći,

s majstorom se sada slažem –
pa smo sretni svi!“ (Špoljar, 1953., 34.)

Isto tako, u igrokazu se ne spominje zajednički odlazak u Crkvu nakon što su se vratili kući ni što se dogodilo s Gitom i Hlapićem nakon sretnog povratka. U romanu saznajemo da je Hlapić od starog mljekara naslijedio kola i magarca, da su Gita i Hlapić preuzeli posao od majstora Mrkonje te da su se nakon nekoliko godina, nakon što su narasli, vjenčali i imali četvero djece i tri šegрта. Špoljar je to izostavio baš zbog naglaska na odgojnom činu u igrokazu ne naglašavajući religijske komponente u dijelu.

U cijelom romanu može se uočiti naglasak na religiji. Hlapić se uvijek prekriži prije jela i spavanja, pomaže svima jer je „dobar je kao kruh“, ide u Crkvu. Isto tako, pobjegao je od majstora Mrkonje jer je bio zločest prema njemu. No, nije važan njegov bijeg, već Hlapićeva namjera, a to je učiniti dobru stvar - razgaziti čizme kako ne bi bile pretijesne dječaku za kojeg su napravljene.

U igrokazu se može primijetiti da je naglasak na odgojnosti. Razlog je taj što je Špoljar bio učitelj pa mu je cilj bio odgojiti djecu. Igrokazom je očito htio njima prenijeti odgojnu poruku i kako postupiti u određenim situacijama, što treba, a što ne treba raditi. Dvije se važne poruke mogu uočiti: „Ne smije se krasti“ i „Dobro uvijek pobjeđuje zlo“. Špoljar je izostavio situacije koje nedvojbeno ukazuju na religijske motive koji su na nekim mjestima u romanu Ivane Brlić Mažuranić iznimno naglašeni, već je pokušao religijske dogme (poput navedene: Ne ukradi!) oblikovati kao općeljudske vrednote i u igrokazu ih prenijeti na što realniji način.

4.2.3. IGROKAZ „CIRKUS BIJELI SLON“

Špoljar kao igrokaz uobličio i jednu svoju autorsku pripovijetku. Pripovijest se naziva „Mali bjegunci“. Igrokazu je promijenio originalni naziv pripovijesti te ga je nazvao „Cirkus Bijeli slon“. Pretpostavljam da je Špoljar to izmijenio jer je možda u igrokazu htio više istaknuti cirkus kao sredstvo čime određeni ljudi zarađuju i čime se

bave u životu. Špoljar možda u igrokazu nije htio naglasiti Miličin bijeg već staviti naglasak na cirkus oko kojeg se i odvija cijela radnja. Pripovijest vrlo vjerojatno ima manji utjecaj na djecu nego igrokaz pa mu naziv nije bio toliko važan.

To je igrokaz s pjevanjem koji se sastoji od tri čina, a svaki čin od nekoliko slika. U pripovijetci se ne nalaze pjesmice koje je Špoljar napisao u igrokazu. Pridodao ih je u nekoliko činova te ih je i uglazbio. Samo je jednoj pjesmici pridodao i naslov: „Pjesma cirkusanata“.

„Mi smo cirkusanti,
veseljaci pravi.
Vješto skačemo ko prave mačke,
hodamo na glavi.

Mi smo akrobati,
a tu nema šale,
kad se pravi iz visine
naš „salto mortale“!

Šaljivđije mi smo,
a najveći Lolo,
slavno majmunče, baš Afrakanac
iz grada Džumbolo.“ (Špoljar, 1954. 41.)

Na samom početku nalazi se popis likova koji se spominju u igrokazu, te vrijeme radnje.

Prije svakog čina nalazi se prijedlog kako treba izgledati scenografija. U prvom i drugom činu treba prikazati cirkus. Špoljar predlaže jednostavne ideje kao i kod igrokaza „Šegrt Hlapić“. Osmislio je da se na pozornici nalazi samo ulaz u cirkus sa natpisom „Cirkus Bijeli slon“ te stol. Sve se to treba događati u sumrak, no Špoljar nije naveo ideju kako ga predočiti. Može se jedino predstava izvesti u prirodi u sumrak. U drugom činu u drugoj slici prikazan je bijeg Milice, Lola i Kudra. Špoljar predlaže da se napravi cesta, vatra i ciganska nastamba. Za razliku od prijašnjih ideja za scenografiju, Špoljar ovdje samo navodi što treba napraviti, a ne kako i od

čega to izraditi i prikazati. U trećem činu je scenografija ista samo što se radnja odvija predvečer.

Ova se scenografija može koristiti i danas. Jednostavna je i može se izrađivati od materijala po želji pošto Špoljar nije striktno objasnio što i kako treba napraviti. Danas bi se vjerojatno sve realističnije i detaljnije napravilo uz pomoć raznolike tehnologije. Cijela predstava se sastoji od tri čina, a scenografija za njih nije zahtjevnija i ne mijenja se bitno iz slike u sliku već je vrlo slična pa ne traži mnogo posla u pripremanju.

U ovom igrokazu kao i kod igrokaza „Šegrt Hlapić“ možemo uočiti da je pisac, odnosno Špoljar, bio učitelj jer se vidi naglašena didaktičnost u njegovom pisanju, idejama i prijedlozima.

U prvom činu mogu se vidjeti razlike između romana i igrokaza. U romanu se spominje da je ulaz u cirkus za svih deset dinara dok u igrokazu je on deset dinara za odrasle, a pet dinara za djecu. Možemo uočiti da je Špoljar htio pokazati da bi svoj djeci trebali omogućiti ulaz u cirkus jer je njima to ipak zabava, a mogu i ponešto naučiti. Djeca ipak nemaju novaca i trebaju ga tražiti od odraslih, a ovako, pošto ni obitelji nisu imale mnogo novaca jer su se prehranjivale uzgojem stoke i poljoprivredom, bi im roditelji to mogli priuštiti. Isto tako, siromašnoj djevojčici koja nije imala novaca za ulaznicu dopustio je ulazak, a kasnije joj je i omogućen smještaj pošto je izgubila roditelje:

„Žena vlasnika: Bilo te stid, zar ne? No, dobro! Hajde sa mnom! I ostat ćeš kod mene. Eno tamo, u onoj zelenoj kućici na kotačima. Tamo mi stanujemo. Hoćeš li?

Milica: kako će mi biti lijepo!“ (Špoljar, 1954., 46.)

Velika je razlika u igrokazu što upravo ta siromašna djevojčica spominje da joj roditelji više nisu živi te da je živjela kod „onih koji su kupili našu kućicu“. Ispričala je da su je oni tukli te da se više ne želi tamo vratiti. U romanu se samo spominje da su joj roditelji umrli te da nema gdje živjeti. Cirkusantica ju je odmah primila u svoj dom. Špoljar je time htio proslijediti poruku djeci, a i odraslima da uvijek treba pomagati drugima u nevolji. No, pitanje je zašto Špoljar to nije spominjao u romanu, pošto je on

njegov autor. Vjerojatno je mislio da će igrokaz više utjecati na ljude i time dublje prenijeti poruku.

U drugom činu Špoljar je u igrokazu više razradio dio kad je Mrkobrada bio ljut na Milicu i ostale cirkusante. Htio je istući Milicu no cirkusant Bajaco ga je spriječio u tome govoreći mu da ne smije podići ruku na nevino dijete. U romanu se češće spominje i opisuje Mrkobradu kako zlostavlja Milicu i ostale te ih krivi za svaki propust cirkusa ili drugu pogrešnu stvar. U igrokazu je to izrazito manje zastupljeno. Špoljar još jednom želi prenijeti odgojnu poruku da nasilju nigdje nije mjesto, a ponajviše kada je povezan uz djecu.

„Bajaco: valjda nećete dići ruku na nejaku dijete? Što vam je ona kriva?“ (Špoljar, 1954. 50.)

U drugom činu, druga i treća slika u kojima se Milica nalazi u selu u kojem žive „Cigani“, radnja je podosta izmijenjena. U igrokazu je sve više razrađeno nego u romanu. U romanu se uopće ne spominje dio kada „Cigani“ žele ukrasti Miličinu ogrlicu. Špoljar ih je vjerojatno htio prikazati u crnilu pošto su oni poznati kao sitni lopovi te sakupljači raznih metala. Razlog je tome što je možda htio ukazati ljudima da budu na oprezu te da ne vjeruju svakome koga tek upoznaju pošto će kasnije oni postati otimači jer će Milicu i životinje zatvoriti u ropstvo.

„Milica: A moja ogrlica?

Cigo: hm, tvoja...

Ciganka: spremi ću ti je da je ne izgubiš...

Cigo: ... ili da je opet netko tebi ne okrade, hahaha!“ (Špoljar, 1954., 57.)

Treći čin je izmijenjen u igrokazu. Cirkusant Gavro dolazi u selo gdje se nalazi Milica i pomaže joj spasiti Lolu i Kudrova. Gavro joj ispriča kako traži Mrkobrada jer ga želi pozvati u svoj cirkus unatoč tome što se prema njemu nije odnosio na lijep način. Milica mu isto tako želi vratiti ogrlicu koju je zaboravila skinuti sa vrata.

U igrokazu je situacija prikazana na sljedeći način: Gavro: Znam. Ipak, žao mi ga je. Pomogao bih mu, koliko mogu, ako i nije imao smilovanja sa mnom, kad sam se unesrećio. I gore se stvari zaboravljaju. (Špoljar, 1954., 63.)

„Milica: I vi znate? Da, poklonila mi ju, ali ja ću mu je ipak vratiti. Neka ne misli da sam kradljivka.“ (Špoljar, 1954., 64.)

Špoljar je vjerojatno htio prenijeti poruku da treba dobrodušno pomagati ostalima bez obzira na njihovo ponašanje i njegovu prošlost. Isto tako treba imati na umu staru poslovicu: „Tko tebe kamenom, ti njega kruhom“ te da ne treba biti zlopamtilo jer je ljudski praštati. U romanu je ovaj čin bitno drugačiji sa manje istaknutom odgojnom svrhom pa je vjerojatno iz tog razloga Špoljar u igrokazu to odlučio više istaknuti.

Sam završetak priče jednak je u igrokazu i u romanu. No, dolazak do njega bitno je drugačiji. U romanu je pronalazak Mrkobradog sasvim slučajan te je sam pronalazak bitno razrađeniji. Naglašava se njegov težak život koji je dotaknuo dno našavši ga na dnu gostionice onesviještenog. U igrokazu njegov pronalazak je namjieran pošto je Gavro poslao Bajaca da ga pronađe i dovede u njihov cirkus. Poanta završetka je ista, svi su se ujedinili kako bi radili ono što najbolje znaju, a to je voditi vlastiti cirkus da bi preživjeli. Shvatili su da to najbolje rade kada rade složno. Na kraju su čak i zapjevali i zaplesali svi zajedno u čast njihova cirkusa.

„Novi cirkus neka živi,
neka mu se narod divi!

Veselo nek u njem bude!
Zabavljat će tamo ljude
akrobati, čarobnjaci,
šaljivđije veseljaci.
Neka bude veselo, veselo!

Bit će zabave i šale
i za velike i male.

Veselo nek u njem bude...” (Špoljar, 1954., 70.)

4.3. ZNAČAJKE ODABRANIH ŠPOLJAROVIH IGROKAZA

Obrađujući tri Špoljarova igrokaza u ovome radu u prikazima može se uočiti mnoge sličnosti. Pošto je Špoljar prije svega bio metodičar i učitelj, njegovi igrokazi su naglašeno pedagoški. Tim se postupcima približio idejama ostalih pedagoga koji su književnost za djecu u prvom redu vidjeli kao sredstvo kojim će se lakše

obrazovati.. Bit njegovih igrokaza je osim dječje zabave bio da djeca iz njih nešto i nauče. Iz njih se mogu izvući brojne pouke i savjeti za svakodnevni život.

Špoljar je bio realist i nije koristio bajkovite, religijske ili fantastične motive u svojim djelima. Djela koja je prerađivao i za njih napisao igrokaze, a u kojima su se nalazili elementi fantastike, Špoljar je preoblikovao kako bi bili što realniji. Mijenjao je i izostavljao pojedine događaje i prikazivao ih na svoj jedinstven način za kojeg je smatrao da će biti edukativniji za djecu.

Također u sva tri djela, koja je obradio Špoljar, izostavljao je motive koji upućuju na religijska vjerovanja jer u njegovo doba ona nisu bila toliko zastupljena te joj nije posvećivao mnogo pažnje.

Iako su sva tri igrokaza rađena po postojećim djelima, kod igrokaza „Cirkus Bijeli slon“ za razliku od ostalih postoji značajna promjena naziva igrokaza. Od postojećeg djela naziva „Mali bjegunci“ nastao je igrokaz naziva „Cirkus Bijeli slon“ te je osim po sadržaju osobi koja nije upućena teško povezati da se radi o istome djelu.

Ove odabrane igrokaze može se promatrati i kao primjere tekstova koji su nastali da bi zadovoljili potrebe koje su imali učitelji, ali i ostali koji su se bavili djecom. Igrokazi pokazuju da je Špoljar imao potrebu uvažiti dječju potrebu za igrom. Stoga je i stvarao upravo igrokaze, književni oblik koji je omogućio djeci da izvođenjem pokažu svoje mogućnosti i talente jer je u njih uključio pjesmu i ples. Međutim, u skladu sa zahtjevima koje je pred njega stavljalo njegovo zanimanje, kao i očekivanja koja su se nametala književnosti za djecu, Špoljar je improvizaciju i zabavu podredio odgojnoj ulozi svojih tekstova. Zbog toga se postavlja pitanje mogu li njegovi igrokazi i danas biti aktualni i mogu li ih i danas učitelji razredne nastave primijeniti u svojem radu.

4.4. IGROKAZ U RAZREDNOJ NASTAVI

Igrokaz se u današnje vrijeme drugačije tretira i koristi nego u Špoljarovo vrijeme. Danas se igrokazi koriste, izvode i pišu na različite načine. Oni se mnogo

koriste i u razrednoj nastavi te se neki i pišu samo u te svrhe i za djecu. U Špoljarovo doba, igrokaz je bio namijenjen za izvođenje na pozornici te se on i samo u te svrhe pisao i izvodio. Špoljar je u skladu s time svoje igrokaze pisao isključivo za izvođenje na pozornici.

Igra se u višim razredima osnovne škole te u srednjoj školi upotrebljava zanemarivo malo. Zato bi se ona trebala u razrednoj nastavi upotrebljavati što više i češće. Ponajprije zbog toga što igrokaz u razrednoj nastavi ima mnoge prednosti. Učenici na taj način uče kako je važno slušati jedni druge, jasno i glasno izgovarati riječi i rečenice. Djeca tada shvaćaju da je komunikacija jedan od najvažnijih načina sporazumijevanja. Oni razvijaju govor, čitanje u sebi i glasno čitanje, uče prepričavati i opisivati, poistovjećuju se s likovima iz teksta.

Igrokaz ih uči raspravljanju, izražavanju, kreiranju, stvaranju i ponajprije učenju na zanimljiv i njima zabavan način. Osim samog sudjelovanja u igrokazu, učenici se uče i slušanju dramskog teksta, gledanju i čitanju te tako vježbaju koncentraciju i praćenje događaja i izlaganja ljudi oko sebe.

Nakon provedbe igrokaza, važno je sa učenicima provesti diskusiju o tome što su naučili prethodnim izvođenjem. Tako ćemo dobiti povratnu informaciju o stečenom znanju. Iako, već i samim se igrokazom može steći dojam količine učeničkih znanja. Postoji velik izbor tema za dramatizaciju. One mogu biti usko vezane uz nastavni sadržaj koji se tada uči, a i ne mora. Teme mogu biti iz bliskog djetetovog okruženja, mogu biti vezane uz međuljudske odnose / odnose djece, uz odrastanje, neki aktualni događaj ili neka priča po djetetovom izboru. Ne bi bilo loše za temu uzeti ljubav pošto znamo da ima mnogo vrsta ljubavi pa će djeca uvijek imati priliku za biranjem i raznovrsnosti (ljubav prema majci, ocu, prijateljima, igračkama, simpatiji ili hrani). Tekst bi trebao biti jasan, razumljiv i blizak djeci. Može biti i duhovit kako bi djeci bio još više zanimljiv. S time da treba paziti da igrokazi ne budu predugog trajanja jer će djeci biti prenaporno i postati dosadno, a njihova će pažnja postupno opadati pa će time sam igrokaz izgubiti smisao. (Nemeth – Jajić, Dvornik, 2008.)

Igrokaz može biti velika motivacija za učenje, izražavanje doživljaja, opisivanje događaja, prostora i vremena i razvijanje kritičkog stava. Učenici njime usvajaju

brojne nove pojmove kao što su govorenje, scena, umjetnost, kazalište, pozornica i glumci.

Od prvog razreda se u nastavu uvode brojne igre koje potiču učenje. To su razgovorne igre, igre personifikacije, igre zamišljanja, igre pitanja i odgovora, oponašanje zvukova iz prirode, igre predstavljanja. Pronalaze se i oponašaju dijaloške situacije iz svakodnevnoga života: u trgovini, u restoranu, na tržnici, kod liječnika, na rođendanu i slično. Takvim vježbama učenici obogaćuju rječnik, oblikuju rečenice, razvijaju kulturu ophođenja i slušanja sugovornika te pravilno oblikuju poruke. (Nemeth - Jajić, Dvornik, 2008.)

Učenici pomoću igrokaza lakše svladavaju gradivo izjavnih, uskličnih i upitnih rečenica te isto tako jesnih i niječnih rečenica jer na licu mjesta mogu vidjeti razliku u njihovom interpretiranju i značenju. Umanjenice, izgovor i pisanje glasova č i ć, glasovne skupine ije/je/e/i su samo dio od mnogo primjera što se može uvježbati, razumjeti i upamtiti igrokazom na nastavi hrvatskog jezika. Imajući priliku sami osmisliti i ostvariti igrokaz, učenici puno brže napreduju u izražavanju te u govornim i stvaralačkim vještinama jer tada gradivo upotrebljavaju u praksi, a ne samo u teoriji. (Nemeth – Jajić, Dvornik, 2008.)

Osim u nastavi hrvatskog jezika, igrokaz se može koristiti i u nastavi matematike kod učenja brojeva ili računskih operacija, u nastavi prirode i društva pri učenju prijevoznih sredstva i prometnih znakova, u likovnoj kulturi kod učenja primarnih i sekundarnih boja, u glazbenoj kulturi kod slušanja glazbe, a i u ostalim predmetima razredne nastave. Važno je biti kreativan i upotrijebiti malo mašte jer se igrokaz može izvesti uz gotovo svaki nastavni sadržaj, samo ga treba malo prilagoditi, a djeca će to uvijek rado prihvatiti.

Kao što je već navedeno, igrokaz može veoma umanjiti tremu i nervozu kod učenika. Kako bi se učenici što više opustili, za početak mogu neki kraći tekst pročitati na više različitih načina. Na primjer, prvo ga pročitaju radosno, sa oduševljenjem, zatim strogo ili grubo. Tako će oni shvatiti da sama izvedba ovisi samo o njihovom načinu prenošenja svojih osjećaja. No, najvažnije od svega je da ih okružuje pozitivno ozračje puno ljubavi i bez predrasuda.

Unatoč tome što se danas igrokazi intenzivnije koriste u nastavi, brojni Špoljarovi predlošci i danas mogu predstavljati polazište za stvaranje predstave s djecom u prva četiri razreda osnovne škole. Primjer za to je upravo igrokaz Šegrt Hlapić, s obzirom da je roman Ivane Brlić Mažuranić obavezni lektirni naslov u trećem razredu. Pri tome se igrokaz može realizirati u okviru scenske grupe kao izvannastavne aktivnosti.

4.5. SCENSKA UMJETNOST U RAZREDNOJ NASTAVI

Scenska umjetnost je umjetnost koja sadrži pokrete, glazbu, lutku, popratni tekst i naravno glumu. Njezino sredstvo izražavanja je riječ. Pomoću nje dijete može izraziti svoju kreativnost, misli i osjećaje. Ona omogućava razvoj kognitivnog, emocionalnog i socijalnog osjećaja kod djeteta. Ona proširuje djetetove vidike, sprema ga za komunikaciju i daje mu poticaj za daljnje istraživanje i stvaranje.

Od svih vrsta scenske umjetnosti, najčešće se u razrednoj nastavi koristi lutkarski igrokaz. Djeca od igrokaza najviše prihvaćaju upravo lutkarske igrokaze jer se oni izvode pomoću lutaka, a sa lutkama se najlakše poistovjećuju.

Zbog svoje ljubavi prema lutkama i glumi, djeca vole i u igrokazima izrađivati lutke, razne rekvizite, a i samu scenu na kojoj se izvodi predstava. Njima je cijelo to pripremanje za izvođenje zapravo igra, a djeci je igra primarna aktivnost.

Prema Čečuku (2009) gotovo i nema nastavno – odgojne discipline (ako odaberemo prikladnu temu) koja se ne bi mogla ukomponirati u čarobnu legendu scenske lutke. „Putem umjetnosti utječe se na razvijanje svih kreativnih potencijala djeteta, kroz sva razvojna područja, te s tim u vezi odgoj i obrazovanje djece usmjeren je na one vrijednosti koje će djetetu omogućiti bogato i aktivno, vedro i radosno djetinjstvo putem vrijednih sadržaja iz područja likovne, glazbene, plesne, lutkarske, općenito scenske umjetnosti, a u cilju obogaćivanja životnog iskustva sada i u budućnosti.“ (*Program likovno-scenskog izraza i lutkarstva - Dijete i scenska umjetnost*, <http://www.vrtic-precko.zagreb.hr/>, 22.05.2016.)

U scenskoj umjetnosti možemo se koristiti lutkom kao sredstvom izražavanja jer je ona najprihvatljivija kod djece te ima najveći utjecaj na njih. Razlog je taj što oni smatraju lutku kao prijatelja pomoću kojeg svladavaju prepreke u svijetu oko njih. Sa njom se najlakše izražavaju te ponekad ona ima veći utjecaj na njih od samih učitelja ili roditelja. Ona im služi kao zaštita iza koje se mogu sakriti. To im je najbolji prijatelj koji može učiniti sve jer u njihovom zamišljenom svijetu nema prepreka kao što u realnom svijetu postoje. Oni na njih prenose svoje osjećaje, svu ljutnju i radost. Između njih postoji „veza“ koju roditelji i odgajatelji ne mogu potpuno shvatiti. Djeca se njome izražavaju te ona u njima izaziva maštu, kreativnost, sposobnost zaključivanja i razmišljanje.

Lutke mogu biti različitih vrsta. Postoje one na štapu, na koncu ili marionete, lutke sjene, ručne lutke i plošne lutke. Lutke na štapu mogu biti izrađene od jednog štapa ili više njih, to je najjednostavniji oblik lutke. Lutke na koncu ili takozvane Marionete se ne koriste često u razrednoj nastavi jer su nešto kompliciranije za izradu za razliku od ostalih lutaka. Zatim imamo lutke sjene koje se vrlo brzo izrađuju i samim time su jednostavne. Najčešće su dvodimenzionalne te nam za izvođenje igrokaza treba svjetlost, podloga (platno) te lutka koja je najčešće zalijepljena na štapić. Ručne lutke su lutke u koje umećemo vlastite ruke te ih tako pokretima prstiju animiramo. Plošne lutke su dvodimenzionalnog oblika. Zbog toga bi ih trebalo izraditi u nekoliko primjeraka, sa svih strana pogleda. (Varl, 1999., 2000.)

Prilikom stvaranja igrokaza važno je obratiti pažnju na veliki broj radnji koje je potrebno provesti da bi se igrokaz mogao predstaviti publici. U knjizi Jože Skoka ukazano je na nekoliko bitnih postupaka za pripremu na glumu i igrokaz. Jedan od njih je igra pantomime. Putem nje djeca se uče improvizirati, iskazivanju osjećaja i prikazivanju istih putem pokreta i kretnji bez izgovorene riječi. Na taj način se razvija dječja mašta jer je teže iskazati osjećaje samo putem pokreta. Osim same uporabe pokreta važno je djecu naučiti i govornom stvaralaštvu. Treba im obratiti pažnju na pravilan izgovor riječi i rečenica, intonaciju i jasnoću kako bi shvatili koliko je bitno pravilno izgovoriti tekst kako bi se stvorio dojam koji se želio pokazati.

Djeca treba usmjeriti prema poistovjećivanju sa likom kojeg glume kako bi se dočarala cijela bit igrokaza. Bez povezivanja s likom teško je stvoriti ispravan dojam

koji se želi postići. Potom se djecu pušta da sami kreiraju oslanjajući se na neku glavnu temu pri čemu svaka skupina i svaka priča je različita jedna od druge i ovisi o inspiraciji i ideji te samim time pomaže djeci da razvijaju svoje izražavanje i ekspresiju. Time se kod djece postiže da i u kasnijem životu ne budu samo promatrači već da se izjasne o svome stavu i stanju na stranu pravde.

Prilikom pripreme igrokaza važno je sa djecom obraditi tekst. Njega prvo čita učitelj, a zatim ga čitaju djeca. Nakon toga slijedi sama analiza pročitanog i podjela uloga. Djeca moraju izvježbati svoje uloge. Učitelj im mora ukazati da govor mora zvučati prirodno, bez pretjerivanja i uvijek usmjeren prema nekome. Iznimka od toga su monolozi kod kojih je glumac sam na pozornici i priča publici. Potom je važno da glumci postaju svjesni scene i kretanja po njoj kako ne bi u svojoj glumi postali statični. Bitno je iskoristiti prostor kako bi se radnja što bolje prezentirala. Njihova kretanja ovisi o međusobnom kontaktu i radnji.

Pri izradi izgleda scene važno je uključiti djecu i ponuditi im da od osnovnih školskih predmeta kao što su školska klupa, stolice i slično izrade potrebne scenske elemente upotrebom mašte, tkanina i boja.

Za izvođenje igrokaza potrebno je izraditi kostime, rekvizite i odabrati glazbu te osmisliti plakat i program. U cjelokupnom tom procesu potrebno je da sudjeluju sva djeca koja su vođena svojim učiteljem odnosno voditeljem kako bi se stvorio osjećaj jedinstva, povezanosti i međusobne suradnje. (Skok, 1994.)

Prema uputama u knjizi *Zvezdane Ladike* u samom početku stvaranja igrokaza moramo pažljivo odabrati tekst koji želimo obraditi sa djecom. Tekst ovisi o dobi djeteta, prilici u kojoj se izvodi i poruci koja se želi postići. U primjerima igrokaza Zlatka Špoljara vidi se da je djeci kroz njih htio prenijeti odgojne elemente koje je stalno naglašavao.

Nadalje, Ladika spominje da je potrebno igrokazima pristupiti sa određenom količinom znanja i mašte kako bi djeci što uspješnije prenijeli bit cijelog igrokaza i u njega unijeli stvaralački duh.

Kako bi djeca što bolje realizirala igrokaz, važno je u njegovoj pripremi ponuditi im razne vježbe koje bi se izvodili pomoću dramskih igara. Putem njih djeca razvijaju svoju maštu, koncentraciju i improvizaciju.

Sljedeće što moramo učiniti je djeci predočiti dramski tekst te isto tako upoznati ih sa njime. Važno je sa djecom obaviti razgovor o cjelokupnom tekstu kako bi se stekao dojam uloga i radnje koje se odvijaju u njemu. Potrebno je igrokaz pripremati u prostoriji koja je po svome obliku i veličini vrlo slična sceni u kojem će se igrokaz odvijati kako bi djeca stekla dojam prostora.

Već spomenuti prostor treba i dekorirati sukladno sa temom i radnjama koje se odvijaju u igrokazu. Važno je potaknuti djecu da sama predlože na koji način se neka radnja može dočarati. Time potičemo njihovu maštu i kreativnost. Nakon toga potrebno je pristupiti izradi kostima koji moraju odgovarati dobi i građi djeteta te bi trebali biti vezani uz radnju igrokaza. Isto tako potrebno je izraditi rekvizite koje će se koristiti u igrokazu, potrebno je izabrati prikladnu glazbu te pri završetku izraditi plakate i programe kojima se igrokaz najavljuje. (Ladika, 1997.)

Iako Špoljarovi igrokazi nisu prvenstveno rađeni za lutkarsku izvedbu, uz malo obrade, oni bi se mogli tome prilagoditi. Od ova tri igrokaza, ako bi se uopće moglo, najteže bi po mom mišljenju bilo prilagoditi igrokaz „Snjeguljica i sedam patuljaka“ zbog koncepta predstave u predstavi. Druga dva igrokaza bilo bi lakše realizirati, međutim izvedba bi se trebala prilagoditi lutkarskim medijima. Pouka i edukativni elementi bi se pritom vjerojatno mogli zadržati, ali bi bili prikazani na drugačiji način.

5. ZAKLJUČAK

U svojim počecima, školstvo u Hrvatskoj se razvijalo u prvom redu zahvaljujući entuzijazmu i upornosti ljudi koji su svoje znanje, iskustvo i nauk željeli prenijeti na veći broj ljudi. Na taj način pridonijeli su tome da od malog broja učenih svećenika, pisaca i skladatelja učene postaju i šire mase. Krenulo se od improvizacije, nepostojanja osnovnih radnih uvjeta do donošenja prvih školskih zakona i nastavnih planova i programa, preko pjesmarica do prvih udžbenika. Sve je to dovelo i omogućilo da današnje školstvo budu ovakvo kakvo mi poznajemo.

U cjelokupnom procesu najvažniju ulogu imali su nastavnici, svećenici, pisci i skladatelji i sve osobe koje su svojim radom i stvaralaštvom pridonijeli stvaranju edukativnih materijala i metoda obrazovanja. Jedan od najvećih metodičara tog razdoblja bio je Zlatko Špoljar.

Cijeli je svoj život posvetio odnosu s djecom kojima je posvetio skoro cijelo svoje stvaralaštvo napisavši 300 skladbi za dječje zborove te velik broj igrokaza s glazbom. Njegov način izražavanja bio je djeci vrlo blizak i razumljiv te je na taj način djeci prenio velike edukativne elemente poučavajući ih bitnim stvarima u životu. To je provodio na djeci najprihvatljiviji i najzanimljiviji način, a to je kroz igrokaz i zabavu zaokupivši dječju maštu i prenijevši im na taj način znanje i iskustvo.

U svom velikom stvaralačkom opusu Špoljar je stvorio mnoge popijevke i zbirke popjevaka, od kojih je neke obradio i za klavirsku pratnju. Napisao je mnoge pjesme te je obzirom da je bio glazbenik i orguljaš po struci izdao mnoga tiskana glazbena izdanja. Kao vrsni metodičar sastavio je i brojne metodičke priručnike za metodiku početne nastave, a i pokrenuo je dva autorska časopisa i to časopis „Savremena škola“ i „Vrelo“.

Obzirom da su mu djeca bila glavna motivacija i rad sa njima glavna preokupacija, izdao je i mnoge književne tekstove za njih, kao i mnoge priče u stihu. U svoj široki opus uvrstio je i putopisni roman. No, uz svo svoje stvaralaštvo, najveći trag u hrvatskoj književnosti za djecu ostavio je svojim brojnim igrokazima. Ideje za

igrokaze uglavnom je uzimao iz već poznatih književnih djela, a većina igrokaza objavljena je i izvođena za njegova života. Špoljar je nekolicinu svojim igrokaza i uglazbio te je u poneke ubacio i pjevane dijelove. Njegovi igrokazi izvodili su se često u školskim prostorijama u cilju obrazovanja, a brojni i izvan škole po raznim kazalištima.

Svojim igrokazima Špoljar je htio naglasiti edukativni karakter za koji je smatrao da putem igrokaza djeci može približiti i usaditi. Radio je to na primjerima bliskim životu na koji način je djeci pokazivao situacije u kojima se mogu naći i kako u njima trebaju postupati. Pritom je izostavljao religijske, vjerske i fantastične motive koji su u djelima po kojima je on radio igrokaze bili jako naglašeni, oslanjajući se na realizam vjerojatno smatrajući da će tako biti bliži djeci i jasnije im prenijeti poruku. Obzirom na učestalost izvođenja igrokaza, neke je kroz vrijeme znao izmijeniti uočivši neke njihove nedostatke. Nadrealni i fantastični elementi prisutni su i u današnjim suvremenim igrokazima s manjim naglaskom na obrazovanje, edukativni karakter i realnost života što u Špoljarovim djelima nije bio slučaj.

Zbog velikog stvaralačkog opusa i djelovanja na mnogim područjima teško je sažeti cijelo Špoljarovo stvaralaštvo te zbog toga još uvijek nije sačinjen popis svih njegovih dijela.

Obrađujući ovu temu mogu se uočiti mnoga priznanja odana Špoljarovom radu i njegovom doprinosu razvoju hrvatske književnosti. Osim što je bio hrvatski glazbenik i pedagog, skladatelj, metodičar, teoretičar, melograf, kritičar, nastavnik i orguljaš, brinuo se i o očuvanju narodne baštine te je bio sastavljač notnih zbirki i sakupljač narodnog blaga, u prvom redu glazbenih napjeva. Također, obzirom da je bio metodičar, svojim doprinosom u razvitku udžbenika i metodičke literature, pomogao je kolegama u kvalitetnijem provođenju nastave. Mnogi učitelji toga doba koristili su se upravo njegovom literaturom u svome radu i obrazovanju učenika jer je bila korisna i primjenjiva u nastavi.

Značenje Zlatka Špoljara u hrvatskom školstvu je nemjerljivo. S obzirom na svoj doprinos cjelokupnom školstvu ne može se ne primijetiti da je nepravedno zaboravljen i zanemaren. No, usprkos tome, njegovo stvaralaštvo i dalje živi kroz njegova dijela i dječju maštu.

6. LITERATURA

Tiskani izvori:

1. BARAC, A. (1947.) *Veličina malenih*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske
2. BREŠIĆ, v. (2013.) *Šest konaka šegrta Hlapića*. Croatica. 37. str. 297. – 360.
3. BRLIĆ – MAŽURANIĆ, I. (2002.) *Čudnovate zgode Šegrta Hlapića*. Zagreb: Školska knjiga
4. CRNKOVIĆ, M. (1998.) *Hrvatske malešnice: dječje pjesme pučkog izvorišta ili podrijetla*. Zagreb: Školska knjiga.
5. CRNKOVIĆ, M. (1986.) *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
6. CRNKOVIĆ, M., TEŽAK, D. (2002.) *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje
7. DEMARIN, M. (1972.) *Hrvatsko školstvo u Istri između dva svjetska rata*. Sisak: Jedinstvo.
8. ĐURIĆ, A. (2009.) *Važnost igre u nastavnom procesu* (igrokaz, simulacije i računalne igre). Školski vjesnik. 58(3). Str. - 345-354.
9. GRIMM, J. (1986.) *Bajke*. Zagreb: Mladost
10. HAMERŠAK, M. (2009.) *Višestruki odnosi i neočekivani ishodi: prvo stoljeće hrvatske dječje književnost iz vizure povijesti čitanja knjige i djetinjstva*. Časopis za suvremenu povijest (3). Str. 783 – 804.
11. HAMERŠAK, M., ZIMA, D. (2015.) *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam
12. HRANJEC, S. (2006.) *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
13. KOŠTA, T. (2009.) *Razvoj nastave glazbe u hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća*. Sveučilište u Zadru.
14. KRALJEVIĆ, A. – A. (2003.) *Lutka iz kutka*. Zagreb: Naša djeca.
15. LADIKA, Z. (1997.) *Kazališni vrtuljak*. Zagreb: ABC naklada. Str. 7. – 15.
16. MANOJLOVIĆ, Z. (2012.) *Sumarni inventar s elementima analitičkog arhivskog fonda Zlatko Špoljar (1862.-2004.)*. Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci. Str. 219 – 292.
17. MUNJIZA, E. (2009.) *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

18. NEMETH-JAJIĆ, J., DVORNIK, D. (2008.) *Igrokaz u razrednoj nastavi*. Hrvatski časopis za teoriju i praksu nastave. 6(1). Str 29-43.
19. NJIRIĆ, N. (1992.) *Zlatko Špoljar : hrvatski glazbenik i pedagog*. Umjetnost i dijete. 24 (142/5). Str. 255-263.
20. PAŠAGIĆ, B. (2003.) *Hrvatski dječji časopisi od 1864. do 1950. godine*. Zagreb: Udruga umjetnika „August Šenoa“. Str. 78. – 80.
21. PUŽEVSKI, V. (1992.) *Ljudski pristup djetetu – temeljna odrednica metodike Zlatka Špoljara*. Umjetnost i dijete. 24 (142/5). Str. 245. – 249.
22. RADOVAN – BURJA, M. (2011.) *Integriranje umjetnosti u odgoju djece*. Metodički ogleđi. 18(2). Str. 115 – 130.
23. SKOK, J. (1994.) *Razigrane riječi*. Zagreb: Školska knjiga str 7. – 20.
24. STAHULJAK, V. (2006.) *Bijeli zec i drugi igrokazi*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 313. – 319.
25. ŠPOLJAR, Z. (1953.) *Snjeguljica*. Pula: Istarske knjižare „Matko Laginja“
26. ŠPOLJAR, Z. (1953.) *Šegrt Hlapić*. Pula: Istarske knjižare „Matko Laginja“
27. ŠPOLJAR, Z. (1954.) *Vedra knjiga za veselu djecu*. Pula: Istarske knjižare „Matko Laginja“
28. VARL, B. (1999.) *Moje lutke 1: Lutke na štapu*. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi
29. VARL, B. (1999.) *Moje lutke 2: Lutke na koncu*. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi
30. VARL, B. (2000.) *Moje lutke 3: Ručne lutke*. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi
31. VARL, B. (2000.) *Moje lutke 4: Plošne lutke*. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi
32. VERDONIK, M. (2011.) *Lutkarski igrokazi Milana Čečuka*. Fluminensia 23(1). Str. 143. – 154.
33. ZALAR, I. (1992.) *Udio Zlatka Špoljara u hrvatskoj dječjoj književnosti*. Umjetnost i dijete. 24 (142/5). Str. 251 – 254.

Internet izvori:

1. ARHIVISTIKA ONLINE. (2014.) *Ostavština Zlatka Špoljara u Državnom arhivu u Rijeci*. [Online] Dostupno na: <http://lartis.net/arhol2/ostavstina-zlatka-spoljara-u-drzavnom-arhivu-u-rijeci/>. [Pristupljeno: 25.02.2016.]
2. DJEČJI VRTIĆ PREČKO. *Program likovno-scenskog izraza i lutkarstva - Dijete i scenska umjetnost*. [Online] Dostupno na: <http://www.vrticprecko.zagreb.hr/default.aspx?id=55>. [Pristupljeno: 22.05.2016.]
3. DRAMSKI METOD. *Kreativne lutkarske igre u nastavi*. [Online] Dostupno na: <http://dramskimetod.com/2010/04/kreativne-lutkarske-igre-u-nastavi/>. [Pristupljeno: 07.05.2016.]
4. DRŽAVNI ARHIV U RIJECI. (2012.) *Zlatko Špoljar, pedagog, književnik i glazbenik*. [Online] Dostupno na: <http://www.riarhiv.hr/org-dog.html>. [Pristupljeno: 25.02.2016.]
5. LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA. (2013.) *Radna škola*. [Online] Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51523>. [Pristupljeno: 21.05.2016.]
6. LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA. (2013.) *Špoljar, Zlatko*. [Online] Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59853>. [Pristupljeno: 25.02.2016.]
7. LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA. (2013.) *Zajc, Ivan*. [Online] Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=66730>. [Pristupljeno: 10.03.2016.]
8. MATICA HRVATSKA. (2010.) *Skriveno blago stripova*. [Online] Dostupno na: <http://www.matica.hr/vijenac/436/Skriveno%20blago%20stripova/>. [Pristupljeno: 25.02.2016.]
9. NACIONALNI ARHIVSKI INFORMACIJSKI SUSTAV. (2006.) *Zlatko Špoljar*. [Online] Dostupno na: http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_27881. [Pristupljeno: 25.02.2016.]

Slike:

- Slika 1. „Zlatko Špoljar“, <http://lartis.net/arhol2/ostavstina-zlatka-spoljara-u-drzavnom-arhivu-u-rijeci/>. (21.05.2016.)

- Slika 2. „Ivan Zajc“, <http://www.ogs-ivanazajca.hr/ivan-zajc> . (24.05.2016.)
- Slika 3. „Fortunat Pintarić“, <http://library.foi.hr/m3/mda1.asp?B=1&A=0000012522&lang=hr> . (24.05.2016.)
- Slika 4. „Časopis Vrelo“, <http://katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?selectedId=203049137&action=search¤tPage=1&searchById=1&sort=0&spid0=1&spv0=Vrelo> (24.05.2016.)
- Slika 5. „Pjesmarica“, <https://svevid.locloudhosting.net/items/show/1155> (24.05.2016.)

7. SAŽETAK

Ovim radom izvršen je uvid u razvitak osnovnog školstva od početka osamnaestog do dvadesetog stoljeća. Utvrđene su prilike u školstvu koje su bile u to vrijeme. Navedene su osobe koje su doprinijele razvitku školstva i način na koji su to činili. Osoba koja je iznimno doprinijela tom vremenu i čiji se utjecaj očituje još i danas u brojnim djelima i igrokazima bio je metodičar i učitelj Zlatko Špoljar. Rad je posvećen njegovom stvaralaštvu, posebice stvaralaštvu za djecu u kojem se najviše ističu njegovi igrokazi. Opisan je pojam i nastanak igrokaza općenito, kao i značenje scenske umjetnosti.

U radu je samo dijelom pobrojano i navedeno stvaralaštvo Zlatka Špoljara, klasificirano po raznim kategorijama. Izvršena je i usporedba dijela „Snjeguljica i sedam patuljaka“ braće Grimm, „Šegrt Hlapić“ Ivane Brlić – Mažuranić te autorsko djelo „Mali bjegunci“ po kojima je Špoljar napisao igrokaze te su uspoređene sličnosti među njima.

Iako je njegov doprinos iznimno velik, o njemu se vrlo malo zna. S obzirom na njegovo bogato stvaralaštvo i metodički pristup obrazovanju, njegov značaj za hrvatsku književnost u tom razdoblju bio je nepojmljiv, a značajan je i danas.

Ključni pojmovi: igrokaz, dječja književnost, , Zlatko, Špoljar, školstvo

8. SUMMARY

With this paper it was made an insight in the development of primary education since the beginning of the eighteenth to the twentieth century. Conditions in education, which were at that time, are listed in this paper. Also, there were mentioned people who had contributed in the development of primary education and the way in which they did it.

A person who had extremely contributed in that time, and whose influence is evident even today in many works and in role – playing, was a methodologist and a teacher Zlatko Špoljar. This paper is dedicated to his works, particularly those for children in which the most important is role - playing.

Also, it was described the term of role - playing in general, as well as the meaning of the scene art.

In this paper the opus of “Zlatko Špoljar”, is only partially enumerated, specified and classified according to various categories. It was also made a comparison of the part „Snjeguljica i sedam patuljaka" by Brothers Grimm, "Šegrt Hlapić" by Ivana Brlić – Mažuranić and the "Mali bjegunci" by Zlatko Špoljar for which he wrote a role – play. Similarities between them were also compared.

Although, his contribution is extremely large, about him we do not know almost anything. Due to his large opus and methodical approach to education, his importance for the Croatian literature in that period was inconceivable, and it is significant even today.

Key words: role – playing, children literature, Zlatko, Špoljar, school system